

GENDER PUBLIC DEBATE: Training and Empowerment Activities for Women Politicians and Candidates

D3.1: TNA Report

Authors: Michalis TASTSOGLOU, Achilleas KARADIMITRIOU, Tilemachos GYRNAS, Antonis RAPANAKIS

Dissemination level: Public

Athens, September, 2019

This Project is co-funded by the European Union's Rights, Equality and Citizenship Programme(2014-2020). The content of this represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	1
EXECUTIVE SUMMARY	2
Εισαγωγή.....	5
Μεθοδολογία.....	6
Οι απαντήσεις των υποψηφίων στις διά ζώσης συνεντεύξεις.....	8
Η ομαδική συζήτηση	26
Οι απαντήσεις των υποψηφίων στο ερωτηματολόγιο ηλεκτρονικά.....	31
Συμπεράσματα και προτάσεις για τη σειρά σεμιναρίων	39
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	46

This Project is co-funded by the European Union's Rights, Equality and Citizenship Programme (2014-2020). The content of this represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

EXECUTIVE SUMMARY

Sexism and gender stereotypes constitute a significant barrier to the effective participation of women in politics, whether discouraging their entry into the political arena or attempting to diminish their potential impact once they are in. The role of the media in combating, on the one-hand-side, or perpetuating these stereotypes through their coverage of political debates, on the other, is crucial. Based on that premise, the project ‘Capacity building for women candidates and media stakeholders in public debates in Greece — GENDER_PUBLIC DEBATE’ seeks to empower women politicians and candidates for political office to successfully recognise, address and prevent sexism when partaking in the public debate. This will be achieved – in part – through capacity building workshops, utilising material and methodologies tailored to the specific gaps and needs observed in the Greek context. The purpose of this Training Needs Analysis Report is to analyse research findings and record the training needs of Greek women engaged in politics regarding the topic at hand.

The Report is based on primary research conducted between July and August 2019. The research was based on both quantitative and qualitative methods. Specifically, a survey was designed and addressed to women who participated in the 2019 elections (EU and local elections, national elections), which aimed to record their experiences in the immediate aftermath of the electoral process. The survey focused on the type of media coverage received, the candidates’ perceptions of their treatment during public debates in relation to their gender, and their assessment of their own reactions to potential sexist or discriminatory treatment. In addition,

personal, in-depth interviews were conducted with women politicians and candidates, to provide a more nuanced record of their personal experiences, including how they perceive sexism, its causes and effects to women's representation in politics, mechanisms in place for their support, and ideas for improvements. Interviewees were selected to represent a diverse group of women, both in terms of political affiliation, as well as age, experience and geographical area of activity. The personal interviews were followed by a focus group discussion. The focus group participants discussed the findings of the research, indicated additional areas of focus, and proposed specific solutions to the issues at hand.

Research findings are presented in detail in the following pages. Points to be considered include the following: it was found that while women often appear reluctant to identify certain forms of behaviour as sexist or themselves as victims of sexism, they are, however, aware of the various systemic barriers they are faced with in their efforts to effectively participate in and shape the political debate. Another common thread in the narratives presented by the interviewees is the lack of durable structures, offering effective support and addressing sexism in a systematic manner within political parties and other democratic institutions. Furthermore, women often report having to alter their behaviour, either conforming to predetermined gender roles or assuming behaviours typically characterised as 'male', in order to successfully navigate a male-dominated political field. Finally, it is telling that a significant percentage of the women who participated in the research seem to be unsatisfied with their own responses to instances of sexism, indicating a clear need to provide them with practical guidance and enable them to effectively address these situations in practice.

In sum, this TNA Report looks into the specific problems women candidates for political office in Greece are faced with when participating in public debates. It focuses on their needs as revealed through their personal experiences, aiming for a bottom-up approach to combatting sexism in politics, and leads to concrete suggestions on the areas which should be addressed through capacity building activities.

Ο σεξισμός στην πολιτική υπό το πρίσμα γυναικών υποψηφίων στις εκλογές του 2019

Προβληματισμοί και προτάσεις για την
αντιμετώπισή του στο επικοινωνιακό πεδίο

Μιχάλης Τασσόγλου

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2019

Εισαγωγή

Οι σεξιστικές αντιλήψεις καταδικάζουν τα άτομα να κινούνται σε συγκεκριμένα μονοπάτια και να συμπεριφέρονται με βάση κοινωνικά καθορισμένα πρότυπα. Ο σεξισμός είναι ένα φαινόμενο το οποίο φέρνει καθημερινά σε δύσκολη θέση πολλές γυναίκες. Υπονομεύει τη θέση των γυναικών στην κοινωνία, αν και τα θύματα συχνά μπορεί να είναι άτομα οποιουδήποτε φύλου, κοινωνικού ή βιολογικού. Ο σεξισμός ορίζεται ως *«ένα σύστημα καταπίεσης βασισμένο στις διαφορές μεταξύ των φύλων, το οποίο περιλαμβάνει τόσο πολιτιστικές και θεσμικές πολιτικές και πρακτικές, όσο και πεποιθήσεις και δράσεις σε ατομικό επίπεδο»* (Shorter-Gooden, 2004). Κοντολογίς, θα λέγαμε ότι είναι η προκατάληψη και η διάκριση που βασίζεται στο φύλο (κοινωνικό ή βιολογικό) ενός ατόμου (Crimmins, 2019).

Ο σεξισμός δυσκολεύει τη ζωή των γυναικών ακόμα κι όταν εκείνες κατέχουν θέσεις υψηλού στάτους και πρεστίτζ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο χώρος της πολιτικής, όπου ο σεξισμός είναι η μία πλευρά ενός διττού προβλήματος. Η άλλη πλευρά σχετίζεται με το ότι οι γυναίκες συνεχίζουν να υποεκπροσωπούνται στην πολιτική ζωή (Political Insight, 2014). Αυτό το εύρημα επιβεβαιώθηκε και στην ελληνική πολιτική σκηνή, όπου η νέα κυβέρνηση παρουσιάζει μόλις πέντε (5) γυναίκες επί συνόλου πενήντα ενός (51) υπουργών και υφυπουργών. Η θέση της γυναίκας στην πολιτική δεν είναι δεδομένη. Ο σεξισμός έχει απτά αποτελέσματα στην πολιτική και πολλές φορές αυτό εντείνεται όταν η πολιτική διαπλέκεται με άλλους χώρους, όπου ο σεξισμός είναι ακόμα πιο έντονος. Χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιου χώρου είναι τα ΜΜΕ.

Σκοπός της αναφοράς αυτής είναι να φέρει στην επιφάνεια τα γυναικεία συναισθήματα και τις γυναικείες ανάγκες, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις εμπειρίες γυναικών που ήταν υποψήφιες στις εκλογικές αναμετρήσεις του 2019, ούτως ώστε να διαπιστωθούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν από το σεξισμό ως πολιτικοί και κυρίως τα προβλήματα που σχετίζονται με το σεξισμό που

συναντούν στα ΜΜΕ και στα διάφορα βήματα δημοσίου διαλόγου που συμμετέχουν. Επί τούτου, οκτώ γυναίκες από διαφορετικούς ιδεολογικούς χώρους απαντούν σε ερωτήσεις του υποφαινομένου με τη μορφή συνέντευξης διά ζώσης γύρω από το σεξισμό και τον τρόπο με τον οποίον ήρθαν αντιμέτωπες με αυτόν κατά την πολιτική τους σταδιοδρομία και άλλες είκοσι συμπληρώνουν ηλεκτρονικά τις απαντήσεις τους σε διαφορετικές, αλλά πάλι σχετικές με το σεξισμό, ερωτήσεις υπό τη μορφή ερωτηματολογίου. Με αυτόν τον τρόπο καταγράφονται τα προβλήματα που τις απασχολούν, οι λύσεις που πιθανώς σκέπτονται, όπως και οι απόψεις τους γύρω από ένα σύνθετο πρόβλημα, αφού ο σεξισμός συχνά προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά κυρίαρχης ιδεολογίας, με αποτέλεσμα να επηρεάζει τις πρακτικές και τις αντιλήψεις των ανθρώπων ακόμα και ασυνείδητα. Κι ένα βασικό όχημα αναπαραγωγής και διάδοσης του σεξισμού είναι τα ΜΜΕ, τόσο σε επίπεδο μυθοπλασίας, όσο και σε επίπεδο ειδησεογραφίας ή διαφήμισης.

Η αναφορά καταγράφει όσα απορρέουν τόσο από τις οκτώ εις βάθος συνεντεύξεις, όσο και από τα είκοσι ερωτηματολόγια και τα συμπεράσματά της θα ληφθούν υπ' όψιν κατά τη διαμόρφωση του προγράμματος σειράς σεμιναρίων που θα απευθύνεται σε γυναίκες πολιτικούς και δημοσιογράφους με αντικείμενο την αντιμετώπιση του σεξισμού κατά την εμφάνισή τους στα ΜΜΕ και τη συμμετοχή τους στο δημόσιο διάλογο εν γένει.

Μεθοδολογία

Σκοπός της όλης διαδικασίας είναι να μας οδηγήσει σε κάποια συγκεκριμένα συμπεράσματα και προβλήματα, τα οποία θα προσπαθήσουμε να ενσωματώσουμε σε μία σειρά σεμιναρίων προς γυναίκες πολιτικούς, όπου θα τους προτείνονται συγκεκριμένες πρακτικές για την αντιμετώπιση του σεξισμού στο δημόσιο διάλογο και τα ΜΜΕ. Η ερευνητική προσπάθεια επιμερίζεται σε δύο μέρη. Ένα ποιοτικό κι ένα ποσοτικό.

Στην ποιοτική έρευνα συμμετείχαν οκτώ υποψήφιος από τις εκλογικές αναμετρήσεις που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα το 2019 (δημοτικές/περιφερειακές, ευρωεκλογές, εθνικές εκλογές). Οι συνεντευξιαζόμενες, οι οποίες εκπροσώπησαν διαφορετικά κόμματα στις εκλογές, απάντησαν είκοσι έξι (26) ίδιες ερωτήσεις (κατηγορία ερωτήσεων Α) ενώπιος ενώπιω με τον ερευνητή. Οι τέσσερις (4) εξ αυτών σχετίζονταν περισσότερο με το προφίλ τους ως υποψηφίων πολιτικών (αν εξελέγησαν, που ήταν υποψήφιος κτλ). Οι υπόλοιπες είκοσι δύο (22) ερωτήσεις αφορούσαν τις πιθανές διαπλοκές σεξισμού και πολιτικής. Το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε ανοικτές ερωτήσεις, οι οποίες όταν απαντούνταν μονολεκτικά, ο ερευνητής ενθάρρυνε τις συνεντευξιαζόμενες να αναπτύσσουν περισσότερο τις σκέψεις τους. Επομένως, θα λέγαμε ότι ουσιαστικά επρόκειτο για ερωτήσεις ανάπτυξης που άφηναν ελεύθερες τις συνεντευξιαζόμενες να μιλούν για τις εμπειρίες τους. Ο ερευνητής παρενέβαινε όπου το θεωρούσε απαραίτητο ζητώντας επεξηγήσεις. Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν από τις 25 Ιουλίου έως τις 16 Αυγούστου 2019. Στην τελική μορφή των ερωτήσεων συνεισέφερε και η Δέσποινα Χρονάκη, Διδάκτωρ Επικοινωνίας και ΜΜΕ. Στις 26 Αυγούστου τρεις από τις συμμετέχουσες στην έρευνα έλαβαν μέρος και σε μία ομαδική συζήτηση μίας ώρας που σκοπό της είχε το σχολιασμό των αποτελεσμάτων των πρώτων συνεντεύξεων και την ανάπτυξη μίας γενικότερης συζήτησης γύρω από το σεξισμό και την πολιτική. Στην ομαδική συζήτηση προσεκλήθησαν και οι οκτώ συμμετέχουσες στις συνεντεύξεις, ωστόσο, λόγω του βεβαρημένου προγράμματός τους, οι πέντε από αυτές δεν κατέστη δυνατόν να παραστούν.

Πίνακας 1. Οι συμμετέχουσες υποψήφιος

A/A	Κόμμα	Ηλικία	Εκπαίδευση	Εκλογές	Περιοχή	1η φορά	Εξελέγη
1	ΚΙΝΑΛ	18-30	Τριτοβάθμια	Εθνικές	Αν. Αττική	όχι	όχι
2	ΝΔ	45-60	Μεταδευτεροβάθμια	Εθνικές	Α' Πειραιώς	όχι	ναι
3	ΚΙΝΑΛ	45-60	Τριτοβάθμια	Εθνικές	Δράμα	όχι	ναι

4	ΣΥΡΙΖΑ	45-60	Τριτοβάθμια	Εθνικές	Επικρατείας	ναι	όχι
5	ΜΕΡΑ 25	45-60	Τριτοβάθμια	Εθνικές	Σέρρες	ναι	όχι
6	Ανεξάρτητη	30-45	Τριτοβάθμια	Δημοτικές	Μέγαρα	ναι	όχι
7	Ανεξάρτητη	45-60	Τριτοβάθμια	Δημοτικές	Αθήνα	όχι	όχι
8	ΣΥΡΙΖΑ	30-45	Τριτοβάθμια	Περιφερειακές	Αττική	ναι	όχι

Στην ποσοτική έρευνα έλαβαν μέρος ανώνυμα είκοσι (20) υποψήφιας. Στην πλειονότητά τους ήταν υποψήφιας σε επίπεδο αυτοδιοίκησης (δεκαέξι εξ αυτών), ενώ όλες είχαν τελειώσει ΑΕΙ ή ΤΕΙ τουλάχιστον, με εννέα (9) εξ αυτών να έχουν είτε μεταπτυχιακό ή διδακτορικό. Κλήθηκαν να συμπληρώσουν ηλεκτρονικά δομημένο ερωτηματολόγιο το οποίο περιείχε ερωτήσεις κλειστού τύπου. Το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο αποτελείτο από δεκατρείς (13) ερωτήσεις (κατηγορία ερωτήσεων Β), με τις πέντε (5) πρώτες να αποτελούν ερωτήσεις δημογραφικού χαρακτήρα. Οι απαντήσεις τους στις υπόλοιπες οκτώ (8) ερωτήσεις παρουσιάζονται και αναλύονται σε επόμενο κεφάλαιο της αναφοράς.

Οι απαντήσεις των υποψηφίων στις διά ζώσης συνεντεύξεις

A1. Είστε ικανοποιημένη από το προσωπικό σας αποτέλεσμα;

Αυτή η ερώτηση είχε ως σκοπό να δούμε κατά πόσον οι υποψήφιας ενθαρρύνθηκαν μέσα από την εκλογική διαδικασία στην οποία συμμετείχαν. Σε αυτήν την ερώτηση πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι από τις οκτώ συμμετέχουσες στις συνεντεύξεις, οι δύο τελικά εξελέγησαν. Και οι οκτώ υποψήφιας δήλωσαν ικανοποιημένες από το προσωπικό τους αποτέλεσμα. Αυτό σίγουρα δείχνει ότι η πολιτική τους συμμετοχή μάλλον ενθαρρύνθηκε από το αποτέλεσμα. Ωστόσο, η αιτιολόγηση της ικανοποίησής τους μπορεί να ερμηνευτεί και διαφορετικά. Έξι υποψήφιας ανέφεραν διαφορετικούς παράγοντες που συνέβαλαν στο να είναι ικανοποιημένες από το εκλογικό αποτέλεσμα και οι υπόλοιπες δύο ανέφεραν τον

ίδιο παράγοντα: τον περιορισμένο χρόνο που τους διατέθηκε για προεκλογική εκστρατεία, καθώς οι υποψηφιότητές τους οριστικοποιήθηκαν κάπως καθυστερημένα. Όλες οι υποψήφιες φάνηκαν αρκετά ικανοποιημένες, εκτός από δύο, οι οποίες ανέφεραν ότι θα μπορούσαν να είχαν πάει καλύτερα, η μία βάση της προσφοράς της σε συγκεκριμένες πολιτικές δομές, η άλλη λόγω περιορισμένου χρόνου.

A2. Θεωρείτε πιο δύσκολο το να εκλεγεί μία γυναίκα;

Σκοπός αυτής της ερώτησης ήταν να διαπιστωθεί κατά πόσον η εκλογιμότητα εμπεριέχει και την έμφυλη διάσταση σύμφωνα με τις απόψεις των συγκεκριμένων υποψηφίων. Έξι από τις οκτώ υποψήφιες συμφώνησαν πως είναι πιο δύσκολο για μία γυναίκα να εκλεγεί. Οι δύο που διαφώνησαν εξέφεραν μονολεκτικές απόψεις. Η μεν είπε «όχι», η δε «είναι μύθος αυτό. Γιατί όταν αξίζεις, αυτό περνάει στον κόσμο. Ο κόσμος κοιτάζει τα προβλήματα και αν μπορείς να τα λύσεις. Αν δε μπορείς, θα έχεις πρόβλημα, είτε άνδρας είτε γυναίκα.». Εστιάζοντας, πάντως, στην επικρατούσα στο δείγμα της έρευνας άποψη, βλέπουμε κι εδώ να αναδύονται διαφορετικοί παράγοντες ως αιτίες που δυσκολεύουν τη γυναικεία εκλογιμότητα. Όλοι οι παράγοντες πάντως σχετίζονταν με το σεξισμό: η σεξιστική κοινωνία που νιώθει ασφαλής όταν την εκπροσωπεί ένας άνδρας (ο άνδρας ως σύμβολο δύναμης αναφέρθηκε από δύο διαφορετικές υποψήφιες), η πολιτική ως ανδροκρατούμενος χώρος που και οι ίδιες οι γυναίκες δεν ψηφίζουν γυναίκες, η πολιτική ζωή στην περιφέρεια που καθιστά έτι δυσκολότερη την εκλογή μίας γυναίκας (η συγκεκριμένη αιτίαση αναφέρθηκε από δύο διαφορετικές υποψήφιες), τα στερεότυπα και οι παγιωμένες αντιλήψεις (πάλι από δύο διαφορετικές υποψήφιες).

A3. Πώς θα ορίζατε το σεξισμό;

Η συγκεκριμένη ερώτηση συμπεριλήφθηκε στο ερωτηματολόγιο προκειμένου να διαπιστώσουμε τον τρόπο με τον οποίο ορίζει το σεξισμό προσωπικά καθεμία εκ των οκτώ υποψηφίων και να καταγραφούν οι μεταξύ τους διαφοροποιήσεις. Ο πιο

λιτός και συνάμα συμπεριληπτικός ορισμός που ειπώθηκε από μία υποψήφια ήταν ο ακόλουθος: «διάκριση βάσει φύλου». Παίρνοντας αυτόν τον ορισμό ως βάση, περνάμε σε έναν παραπλήσιο, τον οποίο συνέθεσε ο ερευνητής μέσα από τις ερμηνείες δύο υποψηφίων που έδωσαν παρεμφερή ορισμό: νοοτροπία για διαφορετικούς, εξ αρχής προκαθορισμένους μόνο βάσει φύλου ρόλους που υποβαθμίζουν κοινωνικά τη γυναίκα. Στο ίδιο περίπου πλαίσιο κυμαίνονται και οι ορισμοί δύο άλλων υποψηφίων: «να προχωράς με βάση το φύλο σου και μόνο» και «μείωση της γυναικείας παρουσίας, ικανότητας και δραστηριοποίησης». Οι υπόλοιπες τρεις συμμετέχουσες στην έρευνα προέβησαν σε μία υποκειμενική κατηγοριοποίηση του σεξισμού. Η πρώτη κατηγοριοποίηση διέκρινε «υπόρρητο και μπρουτάλ σεξισμό», η δεύτερη «εμφάνιση κι ερωτική ζωή» και η τρίτη διακρίσεις ως προς την ικανότητα και ως προς τη συμπεριφορά. Μία σύνθεση των ορισμών που δόθηκαν από τις οκτώ συμμετέχουσες οδηγεί σε μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το πως βιώνουν οι γυναίκες πολιτικοί το σεξισμό.

A4. Έχετε συμβουλευτεί στο παρελθόν κάποιον σχετικό με την πολιτική γύρω από το σεξισμό;

Η ερώτηση αυτή έγινε για να διαπιστωθούν δύο πράγματα. Πρώτον, το κατά πόσον οι ερωτώμενες είναι δεκτικές στο να μάθουν από έναν ειδικό και, δεύτερον, το αν υπάρχουν κάποιοι μέσα στο χώρο της πολιτικής που να νοιάζονται ιδιαίτερα για την αντιμετώπιση του σεξισμού. Οι περισσότερες εκ των συμμετεχουσών στην έρευνα δεν έτυχε να συμβουλευτούν κάποιον επαγγελματία ή μη. Δύο συμμετέχουσες μόνο έχουν συμβουλευτεί κάποιον, η μία συμβουλευτήκε μετά τις εκλογές μία γυναίκα πολιτικό «μορφωμένη γυναίκα, εμφανίσιμη γυναίκα, που είχε ακούσει κι αυτή πάρα πολλά κι ένιωσα πως μιλάμε λίγο και την ίδια γλώσσα», ενώ η άλλη συμβουλευτεί την ψυχολογική της (δίνοντας έμφαση στο φύλο της) γύρω από αυτά τα ζητήματα. Οι υπόλοιπες συμμετέχουσες δεν έδειξαν αρνητικές γύρω από τη λήψη συμβουλών πάνω στην αντιμετώπιση του σεξισμού, ωστόσο σίγουρα δε φαίνεται να υπάρχει κάποια σχετική δομή στα κόμματα που να είναι επιφορτισμένη με τη σχετική εκπαίδευση των υποψηφίων. Δύο ακόμα

συμμετέχουσες επιβεβαίωσαν πως έχουν γίνει κάποιες άτυπες συζητήσεις περί σεξισμού με συναδέλφους τους, ωστόσο αυτές συνέβησαν είτε αυθόρμητα, είτε με το/τη σύμβουλο να πηγαίνει να μιλήσει σε εκείνες αυτόκλητα. Από τις υπόλοιπες συμμετέχουσες μία ανέφερε πως συμβουλευεται το οικογενειακό της περιβάλλον και δη το σύζυγό της, μία είπε πως το μόνο που έχει κάνει είναι να διαβάσει κάποια βιβλία γύρω από το σεξισμό και μία άλλη πως ό,τι έχει μάθει, το έχει μάθει μέσα από την εμπειρία της στην πολιτική. Τέλος, μία συμμετέχουσα απάντησε αρνητικά, τονίζοντας πως ποτέ δεν της έγινε σχετική κουβέντα από κάποιον.

A5. Έχετε υπάρξει θύμα σεξισμού στην προσωπική σας ζωή;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έγινε για να δούμε το πως οι συνεντευξιαζόμενες έχουν βιώσει το σεξισμό εκτός του χώρου της πολιτικής. Τρεις ερωτώμενες απάντησαν πως δεν έχουν υπάρξει θύματα σεξισμού στην προσωπική τους ζωή. Η μία από αυτές, αρχικά είπε «ναι», αλλά «όχι μάλλον, κατόπιν σκέψης. Απέκτησα πιο ανδρικά χαρακτηριστικά για να επιβληθώ». Οι υπόλοιπες πέντε έχουν βιώσει το σεξισμό σε διάφορες πτυχές της καθημερινότητάς τους. Υπογραμμίζεται το γεγονός πως καθεμία εξ αυτών εστίασε σε διαφορετικούς χώρους στους οποίους εκδηλώνεται ο σεξισμός. Η μία ανέφερε πολλές περιπτώσεις που δέχθηκε είτε λεκτική βία, είτε «κακοποιητικές περιπτώσεις», στο χώρο εργασίας της, στο δρόμο, στα ΜΜΜ, στην εκπαίδευση. Μία άλλη στάθηκε περισσότερο στη συμπεριφορά πρώην συντρόφων της που τη χαρακτήρισαν «πουτάνα» ή προέβησαν σε εκδικητικές συμπεριφορές εις βάρος της αφού δεν τους έδινε αυτό που ήθελαν. Άλλη αναφέρθηκε στις επαγγελματικές της υποχρεώσεις ως ηθοποιού και στον εκφοβισμό που δέχθηκε, όπως και την αμφισβήτηση των αρετών της στην υποκριτική λόγω της εμφάνισής της. Άλλη ερωτώμενη στάθηκε στο «κοστουμάκι γάμος-παιδί-οικιακά» που πήγαν να τις «φορέσουν» πολλές φορές, ενώ τόνισε ότι έχει υπάρξει θύμα σεξισμού και κατά τη συνδικαλιστική της δράση. Τέλος, μία ερωτώμενη εστίασε στο χώρο εργασίας της, όπου βίωσε το σεξισμό «όχι μισθολογικά», αλλά κυρίως από πλευράς ευθυνών κι αρμοδιοτήτων που δίνονταν ευκολότερα σε λιγότερο ικανούς άνδρες.

A6. Υπήρξατε θύμα σεξισμού ως υποψήφια;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έγινε για να γίνει μία μετάβαση της συζήτησης από το προσωπικό προς το πολιτικό και για να δούμε τα προβλήματα που αντιμετώπισαν στην πράξη οι υποψήφιας. Έξι από τις οκτώ συμμετέχουσες στην έρευνα απάντησαν πως έχουν βιώσει το σεξισμό και στο χώρο της πολιτικής. Οι άλλες δύο ήταν απλά πιο διστακτικές: η μία ανέφερε πως *«είναι λίγο περίπλοκο, δε μπορείς να το πεις αυτό 100%»* και η άλλη πως *«υπάρχει θέμα, απαιτεί διαχείριση»*, αλλά πιο πριν είχε πει πως *«όταν φτάσεις στο σημείο να σε προτείνουν άνδρες, υπάρχει μία επιβεβαίωση, οπότε όταν φτάσεις σε αυτό το σκαλοπάτι, έχεις λύσει πολλά θεματάκια σεξισμού»*, εννοώντας πως όταν στον ανδροκρατούμενο χώρο της πολιτικής έχεις τη θετική εισήγηση ακόμα και των ανδρών λόγω της πορείας σου, τότε είναι λιγότερα τα σχετικά προβλήματα. Όσον αφορά εκείνες που δήλωσαν ρητά ότι βίωσαν κάποιο πρόβλημα, πάλι όλες εστίασαν σε διαφορετικό κομμάτι του εκδηλωθέντος σεξισμού. Μία ερωτώμενη είπε πως βίωσε το σεξισμό, αφενός, ως αρνητικές υποθέσεις με βάση την εμφάνισή της και, αφετέρου, ως προσέγγιση από άνδρες με άλλες διαθέσεις, τονίζοντας πως άλλες υποψήφιας βάζουν όρια και άλλες ενδίδουν. Μία άλλη είπε πως βίωσε περισσότερο σεξισμό σε παλαιότερη εκλογική διαδικασία (προ τετραετίας), όταν και δόθηκε βάρος από κακόβουλους δημοσιογράφους σε φωτογραφίες της για να τη βλάψουν στηριζόμενοι στην προκατάληψη ότι οι εμφανίσιμες γυναίκες δε μπορούν να διαθέτουν διαφορετικού τύπου αρετές. Άλλη υποψήφια εστίασε στο γεγονός ότι *«παλιοί εκλεγμένοι είχαν την τάση να ζητούν να βγουν μαζί μου για να με βοηθήσουν αργότερα στις ψήφους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι άπλωσαν χέρι ή οτιδήποτε, απλά με υπονοούμενο»*. Άλλη αναφέρθηκε σε λεκτικής φύσεως συμβάντα κατά την ανακοίνωση της υποψηφιότητάς της, όπως και σε κάποιες προτάσεις που δέχθηκε *«χαριτολογώντας»*, να στηριχτεί η προεκλογική εκστρατεία της στην εμφάνισή της. Δύο υποψήφιας εστίασαν στο σεξισμό που δέχθηκαν κυρίως από άτομα του ίδιου κόμματος. Η μία ανέφερε ότι άτομο του ίδιου χώρου είπε *«σιγά μην ψηφίσουμε αυτήν που δεν έχει καν παιδί»* και η άλλη ότι πιο

ξεκάθαρα έχει υποστεί σεξισμό στο συνδικαλισμό, *«ακόμα κι από συντρόφους»*, παρά κατά την υποψηφιότητά της στις εκλογές, όπου κι εκεί είχε περιστατικά.

A7. Έχει υποπέσει στην αντίληψή σας κάποια σεξιστική επίθεση εναντίον συναδέλφου σας ή άλλης γυναίκας, ενώ βρίσκεστε στον ίδιο χώρο;

Ενδεχομένως άνθρωποι που διακατέχονται από σεξισμό να κρύβουν αυτήν τους την τάση ευρισκόμενοι στον ίδιο χώρο με πολιτικούς, γυναίκες ή άνδρες, που κατέχουν θέσεις εξουσίας. Ωστόσο, ίσως να μην εμποδίζονται να εκδηλώσουν την τάση τους αυτή απέναντι σε ανθρώπους υφισταμένους τους. Αυτός είναι κι ο σκοπός που έγινε αυτή η ερώτηση στις συμμετέχουσες. Έξι από τις οκτώ συμμετέχουσες απάντησαν έχοντας συγκεκριμένα περιστατικά στο μυαλό τους. Μία μίλησε πιο γενικά λέγοντας πως την ενοχλεί το γεγονός ότι ο σεξισμός, αφενός, *«εκπορεύεται κι από γυναίκες μερικές φορές»*, αφετέρου, οι άνδρες ισχυρίζονται και πιστεύουν ότι το κάνουν *«για το καλό σου»*, νοοτροπία που διαιωνίζει το πρόβλημα. Η όγδοη συμμετέχουσα είπε *«δεν έχω προλάβει»*, εννοώντας πως στη σύντομη πολιτική της καριέρα δεν έχει συμβεί κάτι τέτοιο, ενώ ξεκαθάρισε πως ούτε σε τηλεοπτικό πάνελ έχει υποπέσει στην αντίληψή της σεξιστική συμπεριφορά. Μεταξύ των υποψηφίων που ανέφεραν περιστατικά, όλες στάθηκαν στην πολιτική, ενώ μία ανέφερε πως στην πολιτική δεν έχει δει κάτι τέτοιο, αν και της έχει τύχει να παρατηρήσει σεξιστική συμπεριφορά ανδρών εναντίον των υφισταμένων τους γυναικών. Τα παραδείγματα που δόθηκαν επί της πολιτικής ήταν το- ευρέως διαδεδομένο στην ελληνική κοινή γνώμη- περιστατικό που βουλευτής είχε αποκαλέσει βουλευτριά *«καλτσοδέτα»*, ένα περιστατικό όπου εκλεγμένη και ιδιαιτέρως εργατική πολιτικός περιθωριοποιείται από άνδρες που της συμπεριφέρονται άσχημα συστηματικά, σεξιστική επίθεση προς συνυποψήφια συμμετέχουσας (που έχει δει σε διάφορους χώρους άνδρες να αποκαλούν γυναίκες *«πουτάνες»*), ενώ μία συμμετέχουσα ανέφερε και ένα υπαρκτό είδος πολιτικών που μιλάνε σεξιστικά μπροστά στις υποψήφιας για να τις καλοπιιάσουν, διαφορετικά- πλην ξανά σεξιστικά- εν τη απουσία τους, γίνονται συχνά *«πρόστυχοι και χυδαίοι»*, ενώ επιδίδονται μεταξύ τους και σε ένα *«σεξιστικό*

κουτσομπολιό». Οι απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση δείχνουν πως το πρόβλημα μάλλον είναι γενικευμένο.

A8. Είστε ικανοποιημένη από το χώρο που διέθεσαν τα ΜΜΕ για την προβολή των απόψεών σας;

Η ερώτηση αυτή εισάγει στη συζήτηση το ζήτημα της προβολής των γυναικών υποψηφίων στα ΜΜΕ. Οι απαντήσεις που δόθηκαν αποκαλύπτουν διάσταση απόψεων και εμπειριών, η οποία μπορεί να οφείλεται στα διαφορετικά χαρακτηριστικά των υποψηφίων που συμμετείχαν στην έρευνα. Ειδικότερα, τέσσερις υποψήφιος έμειναν ικανοποιημένες και τέσσερις όχι, ενώ καθεμία εξ αυτών προσπάθησε να δικαιολογήσει την ικανοποίηση ή μη ικανοποίησή της. Σχετικά με εκείνες που δεν έμειναν ικανοποιημένες, δύο ανέφεραν παρεμφερή αιτιολόγηση: «είναι θέμα προσωπικών σχέσεων με τα κανάλια, πάνε χωρίς να έχουν να πουν κάτι» η μία, «ασχολούνται με αυτούς που φαίνονται, όχι με την ουσία» η άλλη. Οι άλλες δύο στάθηκαν σε διαφορετικά αίτια. Η μία τόνισε πως στην επαρχία όπου ήταν υποψήφια τα τοπικά κανάλια τα έχουν συνήθως πολιτευόμενοι, οπότε έχουν τις δικές τους προτεραιότητες και η άλλη θεώρησε πως το δικό της αντικείμενο, τα εργασιακά, δεν ανταποκρίνεται στην αρχή να «δίνεται βαρύτητα σε πιο πιασάρικα θέματα». Όσον αφορά τις υποψήφιος που έμειναν ικανοποιημένες από το χώρο που τους διατέθηκε στα ΜΜΕ, οι δύο δεν είχαν κανένα πρόβλημα επ' αυτού («είχα ευκαιρίες και δε δέχθηκα, δημοσίευσα άρθρα» και «υπήρξε ποιοτικά ίση συμμετοχή ανά φύλο», αντίστοιχα). Οι δύο άλλες υποψήφιος έμειναν ικανοποιημένες από την προβολή τους, την οποία ωστόσο απέδωσαν στην προσωπική τους προσπάθεια ή σε άλλα προσωπικά τους χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, η μία ανέφερε πως το κυνήγησε γιατί είχε φίλους και τη βοήθησαν χωρίς ανταμοιβή. Η άλλη είπε πως ο χώρος που της διατέθηκε ίσως να οφείλεται στο ότι τυγχάνει καλύτερης μεταχείρισης από τα ΜΜΕ λόγω της προηγούμενης ιδιότητάς της, η οποία σχετίζεται με το χώρο του θεάματος.

A9. Οι αναπαραστάσεις της γυναίκας στα ΜΜΕ θεωρείτε ότι σχετίζονται με ισχύουσες αντιλήψεις γύρω από το σεξισμό;

Η ερώτηση αυτή θέλει να εξετάσει ουσιαστικά την άποψη των ερωτωμένων για την αναπαραγωγή του σεξισμού στα ΜΜΕ. Συχνά η ερώτηση αυτή συνοδεύεται κι από μία άλλη σχετικά με την άποψη των ερωτωμένων για το αν ο σεξισμός στα ΜΜΕ βρίσκεται περισσότερο στα προγράμματα ειδήσεων ή μυθοπλασίας. Όλες οι ερωτώμενες αποκρίθηκαν ότι οι αναπαραστάσεις της γυναίκας στα ΜΜΕ ενισχύουν το σεξισμό. Ωστόσο, κάποιες ερωτώμενες εξέφρασαν την άποψη ότι τα ΜΜΕ «διαμορφώνουν και διαμορφώνονται» παράλληλα, δηλαδή αναπαράγουν κάτι που έχει ήδη παραχθεί κοινωνικά, επισημαίνοντας πως παράλληλα τα ΜΜΕ δέχονται και επιρροή από την κοινωνία, πέραν του ότι ασκούν επιρροή σε αυτήν. Επίσης, έξι στις οκτώ απάντησαν ότι οι αναπαραστάσεις της γυναίκας στα ειδησεογραφικά προγράμματα είναι λιγότερο σεξιστικές, ενώ ανέφεραν τις διαφημίσεις και τα προγράμματα μυθοπλασίας ως παράγοντες αναπαραγωγής του σεξισμού. Από τις υπόλοιπες δύο, η μία δεν αναφέρθηκε σε αυτό το κομμάτι, ενώ η άλλη είπε πως οι ειδήσεις δεν ξεφεύγουν από τον κανόνα των σεξιστικών αναπαραστάσεων της γυναίκας, αν και «θα περίμενες να είναι διαφορετικά». Κάποιες από τις απόψεις που εκφράστηκαν γύρω από τις αναπαραστάσεις της γυναίκας στα ΜΜΕ έδινε βάσει στο συγκεκριμένο ρόλο που αποδίδουν στη γυναίκα, ο οποίος συνοδεύεται συνήθως από μίαν αντίληψη για περιορισμένες δυνατότητες του συγκεκριμένου φύλου. Μία κάπως πιο εναλλακτική άποψη ακούστηκε από μία υποψήφια, η οποία είπε ότι «στις περισσότερες περιπτώσεις ο σεξισμός επιβεβαιώνεται, αλλά θεωρώ ότι κατά ένα ποσοστό γύρω στο 30% διαψεύδεται κιόλας αυτό το πρότυπο, γιατί βγαίνουν κάποιες πιο αντράκια, απ' ό,τι τις περιμένουμε ενδεχομένως».

A10. Έχετε αντιμετωπίσει σεξισμό από δημοσιογράφο;

Με αυτήν την ερώτηση αρχίζει ένας κύκλος ερωτήσεων που συσχετίζουν πιο άμεσα το σεξισμό με την πολιτική και τα ειδησεογραφικά προγράμματα. Επτά από τις οκτώ υποψήφιας αποκρίθηκαν αρνητικά στην ερώτηση αυτή. Κάποιες υποψήφιας

εξέφρασαν και τις ενστάσεις τους, λέγοντας άλλη πως έχει δει σχετικές συμπεριφορές σε άλλες γυναίκες, άλλη πως μέχρι στιγμής δεν έχει δει κάτι, άλλη πως είχε δει όταν εργαζόταν ως δημοσιογράφος, αλλά δεν είδε ως υποψήφια, άλλη πως έχει καταλάβει κάποια υπονοούμενα ότι δήθεν υποβοηθείται από παριστάμενο. Μία υποψήφια απάντησε πως δεν έχει άποψη, καθώς δεν έχει τριβή με δημοσιογράφους, ενώ μία άλλη υπήρξε κατηγορηματική πως δε μπορεί να αποδώσει τέτοια κατηγορία. Εκείνη που απάντησε καταφατικά απάντησε ότι έχει βιώσει σεξισμό ως προς το διαθέσιμο χρόνο, ως προς το ύφος των παρισταμένων απέναντί της και όταν έχει να απαντήσει σε μία ερώτηση δύσκολη. Προσέθεσε, μάλιστα, ότι πρόκειται για ένα «παιχνίδι εξουσίας» σε έναν κόσμο (των ΜΜΕ) προβληματικό, αν μη τι άλλο.

A11. Έχετε νιώσει ποτέ πως υπήρξατε καλεσμένη σε κάποια συζήτηση μόνο και μόνο για να υπάρχει γυναικεία συμμετοχή;

Η ερώτηση αυτή τέθηκε στις υποψήφιες με την επεξήγηση ότι αφορά στην αριθμητική και όχι στην ποιοτική εκπροσώπηση στο δημόσιο διάλογο.. Σε αυτήν την ερώτηση όλες οι ερωτώμενες αποκρίθηκαν καταφατικά. Μάλιστα, καθεμία εξ αυτών περιέγραψε το τι έχει βιώσει με τρόπο που δείχνει πως απαντούσε συνειδητά. Η πρώτη είπε πως το έχει βιώσει αρκετές φορές, κι ότι στα πρώτα της βήματα μάθαινε από το κόμμα της ότι τους έλεγαν «στείλτε μας μία γυναίκα», δηλαδή όχι κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο επιλεγμένο βάσει ικανοτήτων, σχετικότητας με το θέμα κτλ., αλλά καθαρά βάσει φύλου. Η δεύτερη είπε, κάπως πιο συγκαταβατικά, πως το έχει βιώσει, αλλά γνωρίζει εκ των προτέρων ότι η γυναικεία παρουσία «μετράει σαν εμπορικό προϊόν», δηλαδή ότι τα ΜΜΕ ενδιαφέρονται να προβάλλουν όμορφες γυναίκες, αλλά προσέθεσε και το εξής: «δεν έχω επιτρέψει στον εαυτό μου να νιώσει αντικείμενο». Η τρίτη επέμεινε λέγοντας πως «αυτό γίνεται πάντα» και πως θέλουν γυναίκα-μαϊντανό. Προσέθεσε δε πως αυτό το κάνουν και τα ίδια τα κόμματα, τα οποία προτιμούν «άτονες γυναικείες παρουσίες». Η τέταρτη ανέφερε πως την προσκάλεσαν κάποτε με την εξής αιτιολογία: «επειδή θα είστε δύο γυναίκες». Από την άλλη, αν και ένιωσε ότι την κάλεσαν σε «κοκορομαχία», ισχυρίζεται πως «υπάρχει, πάντως, μία ισορροπία». Η πέμπτη υποψήφια είπε πως έχει κληθεί σε

συζήτηση και δεν πήγε γι' αυτό το λόγο. Η έκτη είπε πως έχει βιώσει αυτό το πρόβλημα και σε πολιτική συζήτηση και σε πολιτική εκδήλωση. Η τελευταία είπε ότι όταν κλήθηκε σε τηλεοπτική εκπομπή (όπου αρνήθηκε να παρευρεθεί), της είπαν ότι θέλουν μία γυναικεία παρουσία στη συζήτηση.

A12. Πιστεύετε υπάρχει ισονομία μεταξύ ανδρών και γυναικών υποψηφίων στις πολιτικές συζητήσεις;

Η ερώτηση αυτή επιχείρησε να ωθήσει τις ερωτώμενες να εκφράσουν μία γενικότερη άποψη, αλλά μέσα από ένα πιο υποκειμενικό πρίσμα, βάσει των δικών τους εμπειριών. Οι επτά συμμετέχουσες στις συνεντεύξεις απάντησαν πως δεν υπάρχει ίση μεταχείριση με βάση το φύλο στις πολιτικές συζητήσεις. Οι αιτίες που έδωσαν ποικίλλουν, πάντως, και σε αυτήν την περίπτωση. Μιλώντας πιο γενικά, μία υποψήφια απάντησε πως «παλεύουν για το χώρο τους» οι γυναίκες, θέτοντας ζήτημα μειωμένης «πολιτικής ορατότητας», δηλαδή το ότι οι γυναίκες πολιτικοί και οι δράσεις τους δεν προβάλλονται όσο των ανδρών. Μία άλλη απάντησε πως μάχεται για την αποκατάσταση της ισονομίας, αν και αυτό πιστεύει ότι δεν είναι θέμα σεξισμού, όσο και θέμα κομμάτων που το καθένα έχει τις δικές του δημόσιες σχέσεις. Τέσσερις από τις οκτώ υποψήφιες αιτιολόγησαν την απάντησή τους στεκόμενες περισσότερο στο πόσο πιο εύκολα είναι αντίστοιχα τα πράγματα για τους άνδρες υποψηφίους. Δύο από αυτές, μάλιστα, ανέφεραν τα εξής παρεμφερή σχόλια: «για να κυριαρχήσει μία γυναίκα τείνει να γίνει υστερική. Στον αέρα υπάρχουν πράγματα που θέλουν τη γυναίκα ένα σκαλοπάτι πιο κάτω» και «εννοείται το ποιος είναι από πάνω. Μόνο ως σπαστική θα βγεις από πάνω». Δηλαδή, μία γυναίκα, ακόμα κι αν έχει δίκαιο, για να επιβληθεί σε ένα δημόσιο διάλογο θα πρέπει να επιμείνει και παράλληλα να εντείνει τη μη λεκτική επικοινωνία της ή και να φωνάζει, να υπερβάλει, γεγονός που ελλοχεύει κίνδυνο για τη δημόσια εικόνα της, η οποία επηρεάζει το εκλογικό σώμα. Η δε κυριαρχία των ανδρών αποδόθηκε στο ότι «τείνουν να μονοπωλούν τη συζήτηση» και στο ότι θεωρούν «πάντα ότι ξέρουν περισσότερα, ότι διαθέτουν πιο πολλή εμπειρία κι ότι η πολιτική είναι ανδρική υπόθεση» από διαφορετικές υποψήφιες. Μία ερωτώμενη, μάλιστα, ανέφερε το εξής

πρόβλημα: «πας μέχρι ενός σημείου. Οι άνδρες θα προχωρήσουν». Τέλος, αναφορικά με την υποψήφια που είπε πως θεωρεί ότι υπάρχει ισονομία στις πολιτικές συζητήσεις, το αιτιολόγησε με βάση την οπτική ότι «οι γυναίκες τρώνε το μεγάλο χτύπημα πριν φτάσουν εκεί πέρα, δηλαδή πριν φτάσεις να γίνεις πολιτικός, στο ότι δε γίνεσαι ποτέ, γιατί δεν έχεις καμία βοήθεια σε όλα αυτά τα πράγματα που πρέπει να κάνεις, να γεννήσεις, να μεγαλώσεις παιδιά κοκ», θεωρεί, δηλαδή, ότι ο σεξισμός αποβάλλει τις γυναίκες από την πολιτική ήδη σε προγενέστερη φάση της ζωής τους και δεν τον συσχετίζει με την ενδεχόμενη έλλειψη ισονομίας στον πολιτικό διάλογο.

A13. Ο σεξισμός που υφίστανται άνθρωποι με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό σας απασχολεί;

Η συγκεκριμένη ερώτηση εντάχθηκε στο ερωτηματολόγιο επειδή ο σεξισμός δεν αφορά μόνο τις γυναίκες, αλλά όλα τα φύλα, βιολογικά ή κοινωνικά. Μπορεί οι συμμετέχουσες στην έρευνα να είναι γυναίκες, αλλά θελήσαμε να δούμε και την ευαισθητοποίησή τους γύρω από τα προβλήματα που δημιουργεί ο σεξισμός και σε άλλες κοινωνικές ομάδες. Και οι οκτώ υποψήφιας απάντησαν πως τις απασχολεί ο σεξισμός που υφίστανται άτομα με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό. Κάθε συμμετέχουσα έκανε και το δικό της σχόλιο γύρω από την υπάρχουσα κατάσταση. Μία είπε ότι υπάρχουν πολλά περιστατικά και στον κόσμο της πολιτικής δεν θα διστάσουν να σε χτυπήσουν κάτω από τη ζώνη εκμεταλλευόμενοι το σεξισμό. Εκλεγόμενη στην περιφέρεια απάντησε πως οι υποψήφιοι φοβούνται ακόμη και να περπατήσουν μαζί με κάποιον φίλο τους που έχει διαφορετικές σεξουαλικές προτιμήσεις, γιατί σε μία μικρή κοινωνία στιγματίζεσαι εύκολα. Άλλη ανέφερε πως «όταν δεν αποδέχεσαι τα δικαιώματα του άλλου να προσδιοριστεί, τότε εσύ έχεις το πρόβλημα», ενώ άλλη υποψήφια, κινούμενη στο ίδιο πλαίσιο με την προηγούμενη, σχολίασε πως «το θεωρώ άδικο. Όλοι έχουμε ίδια δικαιώματα. Θέλουμε ίσες ευκαιρίες». Μία άλλη ερωτώμενη στάθηκε στο γεγονός ότι στον ίδιο συνδυασμό με εκείνη ήταν και κάποια μέλη της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, τα οποία, παρότι ήταν πιο προβεβλημένα, «πιο φαβορί», δεν έτυχαν της εμπιστοσύνης του εκλογικού σώματος. Πάντως, μία υποψήφια αναγνώρισε το γεγονός πως έχουν γίνει κάποια «βήματα

σημαντικά, έχει δοθεί αγώνας». Οι παραπάνω απαντήσεις δίνουν μία εικόνα των πιθανών επιπτώσεων του σεξισμού στο ενδεχόμενο δημόσιας πολιτικής στήριξης σε μέλη της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας.

A14. Οι γυναικοκτονίες το 2019 παρουσιάζουν αύξηση. Ομοίως και η κάλυψή τους από τα ΜΜΕ. Πιστεύετε αυτό μπορεί να βοηθήσει στην καταπολέμηση του σεξισμού;

Η ερώτηση για την αυξανόμενη κάλυψη των γυναικοκτονιών από τα ΜΜΕ έγινε για να διαπιστωθεί το κατά πόσον οι ερωτώμενες αναγνωρίζουν τη διαφορά ενημέρωσης κι ενεργοποίησης ενός ακροατηρίου. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν κριτικές απέναντι στο ρόλο των ΜΜΕ επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Και οι οκτώ απάντησαν πως δε φαίνεται να υπάρχει τρόπος η αυξανόμενη κάλυψη να αλλάξει νοοτροπίες και στερεότυπα. Οι αντιρρήσεις των συμμετεχουσών παρουσίασαν κάποια ποικιλία. Οι πιο απόλυτες απόψεις (που μάλλον ήταν περισσότερες από τις μετριοπαθείς) ισχυρίστηκαν ότι η αυξανόμενη κάλυψη ενδέχεται να έχει τα αντίθετα αποτελέσματα παρουσιάζοντας διάφορα επιχειρήματα: «πουλάει πάρα πολύ η ιστορία των αρνητικών ειδήσεων, έχουμε εθιστεί και περνάει ντούκου», «στα ΜΜΕ, ιδίως στην τηλεόραση, μετράει το αίμα και το σπέρμα», «ενισχύει την εικόνα της αδύναμης γυναίκας», «μόνο η συσπείρωση των γυναικών θα βοηθήσει». Οι πιο μετριοπαθείς απόψεις εξέφρασαν μεν την αντίρρησή τους, αλλά προσέθεσαν «καλύτερα να υπάρχει κάλυψη», «η ορατότητα πάντα βοηθάει». Ωστόσο, οι ίδιες υποψήφιες εξέφρασαν και τις αμφιβολίες τους για τον τρόπο που καλύπτονται οι ειδήσεις έμφυλης βίας, δηλαδή ότι δεν είναι ο ενδεικνυόμενος τρόπος που θα οδηγήσει στη σωστή ενημέρωση κι ενεργοποίηση των πολιτών, αλλά, αντίθετα, προβάλλονται κάποια γεγονότα ως αιτίες του εγκλήματος που μάλλον απομακρύνουν το έγκλημα από την κατηγορία της έμφυλης βίας, παρά το αναγνωρίζουν ως τέτοιο.

A15. Ποιοι τρόποι θα ήταν κατάλληλοι για την αντιμετώπιση του σεξισμού στην Ελλάδα κατά την άποψή σας;

Η συγκεκριμένη ερώτηση σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την ερώτηση 20 που θα ακολουθήσει αργότερα. Ενώ η ερώτηση 20 ρωτάει τις υποψήφιες για τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους που θεωρούν ότι προάγουν το σεξισμό στην ελληνική κοινωνία, αυτή η ερώτηση αναφέρεται στην ουσία της στους μηχανισμούς που θα ενεργοποιούσαν για την επίλυση των προβλημάτων που εγείρει ο σεξισμός. Μάλιστα, η συνάφεια των δύο ερωτήσεων αποδείχθηκε εν τοις πράγμασι, καθώς όλες οι υποψήφιες επέλεξαν να προτείνουν συγκεκριμένους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους χωρίς, όμως, να τους έχουν υποδειχθεί αυτοί προηγουμένως. Πρώτη φορά ακούνε για αυτούς στην ερώτηση 20. Τέσσερις υποψήφιες ανέφεραν πρώτιστα την παιδεία. Μία, μάλιστα, είπε «παιδεία, παιδεία, παιδεία», ενώ μία άλλη ήταν ακόμη πιο συγκεκριμένη: «Πρέπει να ξεκινήσουμε από το νηπιαγωγείο. Από τη... βρεφική ηλικία. Από το γεγονός ότι από εκεί ξεκινάμε και δίνουμε ρόλους στα κοριτσάκια και στα αγοράκια». Από τις υπόλοιπες τέσσερις ερωτώμενες, δύο ανέφεραν πρώτα την ενημέρωση («να προβάλλονται περισσότερο οι γυναίκες από όλους τους επαγγελματικούς χώρους που ξεχωρίζουν και που έχουν θέσεις ισχύος»), μία το νομοθετικό πλαίσιο («οφείλει η πολιτεία να αναγνωρίζει πέντε βασικά πράγματα»), ενώ μία γενικότερα μίλησε για «αλλαγή νοοτροπίας και κουλτούρας». Από εκείνες που ανέφεραν περισσότερους του ενός τρόπους, τρεις ανέφεραν ως δεύτερο τρόπο την οικογένεια και μία την παιδεία. Επίσης, μία υποψήφια που ανέφερε τέσσερις τρόπους ανέφερε την παιδεία και την ποινικοποίηση συμπεριφορών ως τρίτο και τέταρτο τρόπο, αντίστοιχα, ενώ μία άλλη υποψήφια ως τρίτο τρόπο πρότεινε το «κίνημα, που θέτει τους δικούς του όρους, τα δικά του αιτήματα, θέτει ατζέντα, ο ακτιβισμός πάντα είναι απαραίτητος». Η ίδια, μάλιστα, έκανε μία αναφορά και στο χώρο της ενημέρωσης, αλλά εστίασε στην ανάγκη να παρέχεται εκπαίδευση σε όσους εργάζονται εκεί, και όχι στην ενημέρωση ως τρόπο αντιμετώπισης του σεξισμού.

A16. Πιστεύετε ο σεξισμός σχετίζεται με τις οικονομικές συνθήκες που επικρατούν σε μία κοινωνία;

Σκοπός της συγκεκριμένης ερώτησης είναι να διαπιστώσουμε κατά πόσον οι συμμετέχουσες αποδίδουν οικονομικά κίνητρα στο σεξισμό, δεδομένων των οικονομικών συνέπειών του στη ζωή των γυναικών. Όλες οι υποψήφιας απάντησαν πως θεωρούν ότι οι οικονομικές συνθήκες σχετίζονται με το σεξισμό, ενώ οι περισσότερες ανέφεραν ότι όσο χειροτερεύουν οι οικονομικές συνθήκες, τόσο εδραιώνεται ο σεξισμός. Παρόλα αυτά, οι απαντήσεις τους παρουσιάζουν αποκλίσεις και ως προς το που τοποθετούν τη σύγκλιση των δύο φαινομένων, αλλά και ως προς την έντασή τους. Πέντε συμμετέχουσες στην έρευνα θα έλεγα ότι είναι πιο σίγουρες για αυτή τη σχέση. Κάποια από τα σχόλιά τους ήταν τα ακόλουθα: «φτώχεια και γκρίνια», «έχουν μεγάλη επίδραση. η οικονομική άνεση είναι όπλο για απελευθέρωση», «όσο πιο οικονομικά δυσάρεστα είναι τα φαινόμενα σε μία κοινωνία, τόσο πιο δύσκολα η γυναίκα θα βγει στην αγορά εργασίας και θα σπουδάσει ενδεχομένως». Αναφορικά με τις πιο μετριοπαθείς απόψεις, μπορεί να συμφώνησαν για τη συσχέτιση των δύο φαινομένων, αλλά εξέφρασαν κάποιες ενστάσεις. «Σχετίζεται, αλλά όχι πολύ», είπε μία υποψήφια, ενώ μία άλλη στάθηκε στο ότι ο σεξισμός προϋπήρχε του καπιταλισμού, αν και επί καπιταλισμού ο σεξισμός «δομήθηκε κι εντείνεται». Δύο από τις συμμετέχουσες, πάντως, η μία από τις πιο σίγουρες και η άλλη από τις πιο μετριοπαθείς, προσέθεσαν πως είναι και ζήτημα παιδείας και αξιών, αντίστοιχα. Στη συγκεκριμένη ερώτηση οι απαντήσεις έδειξαν να είναι εμπεριστατωμένες, ωστόσο εντύπωση προξένησε το γεγονός πως καμία από τις υποψήφιας δεν ασχολήθηκε με το πως ο σεξισμός επηρεάζει την οικονομική κατάσταση μίας γυναίκας, αλλά αναλώθηκαν κυρίως στον τρόπο που οι οικονομικές συνθήκες επηρεάζουν το σεξισμό.

A17. Η πολιτική είναι ένας βαθιά ανδροκρατούμενος χώρος. Πιστεύετε πως αυτό επηρεάζει τη θέση της γυναίκας στη σημερινή κοινωνία;

Σκοπός της ερώτησης αυτής είναι να εξεταστεί ο βαθμός στον οποίο οι ερωτώμενες πιστεύουν ότι ο σεξισμός αναπαράγεται από την ανδροκρατούμενη πολιτική, δεδομένου του ότι η ίδια η ανδροκρατούμενη πολιτική παράγεται τρόπον τινά από το σεξισμό. Έξι από τις συμμετέχουσες απάντησαν πως η θέση της γυναίκας επηρεάζεται, και δη αρνητικά, από το γεγονός ότι η πολιτική είναι ένας χώρος ανδροκρατούμενος. Οι δύο απόψεις που παρεξέκλιναν από τον κανόνα, έδωσαν βάση σε δύο διαφορετικά δεδομένα. Η μία άποψη δεν αρνήθηκε την επιρροή, αλλά απλά στάθηκε και στην αντίστροφη επιρροή, κάνοντας λόγο για «διπλή συνεπαγωγή. Το ένα επηρεάζει το άλλο». Η δεύτερη άποψη ανέφερε ότι η θέση της γυναίκας δεν επηρεάζεται και πως για αυτό φταίνε και οι ίδιες οι γυναίκες, αν και έμμεσα συσχέτισε το φταίξιμό τους με το σεξισμό: «θα έπρεπε να συμμετέχουν, αλλά φοβούνται την έκθεση. Μία γυναίκα σκέφτεται δύο και τρεις φορές πριν μιλήσει». Σχετικά με την πλειοψηφούσα άποψη, οι ερωτώμενες που απάντησαν πως η θέση της γυναίκας επηρεάζεται από την ανδροκρατία στην πολιτική έδωσαν κι αυτές τις δικές τους εξηγήσεις: «πρότυπο που περνάει υποσυνείδητα: ως πολιτικό σκέφτεσαι άνδρα», «το μόνο παρήγορο είναι ότι οι άνδρες έχουν κάποια σχέση που μπορεί να επιδράσει θετικά πάνω τους στα γυναικεία ζητήματα», «καλώς ή κακώς είναι ένας δείκτης που μετράει τη γυναικεία φωνή. 62 γυναίκες είμαστε μόνο» εννοώντας στη Βουλή, «οι νέοι άνδρες έχουν καλύτερη στάση. Οι μεγαλύτεροι έχουν το πρόβλημα» και «δέκα άνδρες αποφασίζουν για τις εκτρώσεις». Βλέπουμε, λοιπόν, πως οι γυναίκες ενοχλούνται και θίγονται μέσα από την πραγματικότητα που θέλει τον πολιτικό να είναι άνδρας.

A18. Σε σύνολο πενήντα ενός υπουργών και υφυπουργών, μόλις πέντε είναι γυναίκες. Πιστεύετε αυτό το ζήτημα σχετίζεται με το σεξισμό;

Η ερώτηση αυτή συνοδευόταν και από μία άλλη ερώτηση, η οποία ζητούσε από τις συμμετέχουσες να μας πουν αν βλέπουν το συγκεκριμένο στατιστικό γεγονός ως αιτία ή συνέπεια του σεξισμού που υπάρχει στην ελληνική κοινωνία. Όλες οι συμμετέχουσες θεώρησαν πως υπάρχει μία συσχέτιση του συγκεκριμένου στατιστικού στοιχείου με το σεξισμό. Πάντως, κι εδώ οι απόψεις ποικίλαν ως προς

την έντασή τους. Σχετικά με την ερώτηση περί αιτίας ή συνέπειας, τέσσερις απάντησαν ρητά ότι πρόκειται για συνέπεια και δύο έδωσαν εξηγήσεις που μας αφήνουν να καταλάβουμε ότι το θεωρούν συνέπεια. Από τις υπόλοιπες, μία απάντησε σχεδόν μονολεκτικά («εννοείται», χωρίς να επεκταθεί) και μία απάντησε πως πρόκειται για αιτία, αν και το δικαιολόγησε με τη φράση «εκ του αποτελέσματος είναι αιτία του σεξισμού». Σχετικά με τις υποψήφιες που θεωρούν ότι το ζήτημα αυτό είναι συνέπεια, προσέθεσαν: «το φιλτράρισμα έχει γίνει πολύ νωρίτερα», «πιστεύω ότι έχει βαθύτερες καταβολές», «μην πάμε και πολύ μακριά. Και η πρώτη κυβέρνηση της αριστεράς το ίδιο ποσοστό είχε». Αναφορικά με εκείνες που δεν πήραν σαφή θέση, αλλά έδωσαν να γίνει αντιληπτό ότι πρόκειται για συνέπεια, είπαν: «συντηρητικό κόμμα γαρ. Παραδοσιακή η εικόνα τους για τη γυναίκα» και «συγκυριακό. Δεν είναι έτοιμη η αντίθετη συγκυρία». Επομένως, θα λέγαμε ότι οι συμμετέχουσες στην έρευνα αντιμετωπίζουν το συγκεκριμένο γεγονός ως συνέπεια και όχι ως αιτία του σεξισμού.

A19. Μόνο εννέα χώρες παγκοσμίως έχουν γυναίκες στις περισσότερες υπουργικές θέσεις. Το ότι το πρόβλημα δείχνει να είναι γενικευμένο πιστεύετε ότι κάνει το πρόβλημα λιγότερο σημαντικό;

Σκοπός της συγκεκριμένης ερώτησης είναι ουσιαστικά να δούμε τη θέση των γυναικών υποψηφίων γύρω από ένα απλοϊκό και λανθασμένο επιχείρημα που προβάλλεται συχνά (ότι οι γυναίκες στην πολιτική είναι παντού λιγότερες κι ότι αυτό δήθεν συμβαίνει λόγω ικανοτήτων και φύσης). Όλες οι συμμετέχουσες απάντησαν το αναμενόμενο, δηλαδή ότι το πρόβλημα ίσα-ίσα που γίνεται πιο σημαντικό, εφ' όσον συμβαίνει παγκοσμίως. Μάλιστα, τρεις από τις οκτώ ερωτώμενες το πλαισίωσαν ως πρόβλημα «παγκόσμιο», «κοινό πρόβλημα σε μία παγκοσμιοποιημένη κοινωνία» που είναι «δύσκολο να αντιμετωπιστεί σε εθνικό επίπεδο». Οι άλλες συμμετέχουσες στάθηκαν περισσότερο στο πως μπορεί να επιλυθεί («εκπαίδευση και προβολή»), στην προβληματική νοοτροπία που «είναι το εμπόδιο, ότι παντού έτσι γίνεται» και στο ότι «δεν υπάρχει συμμετοχή γυναικών, οι αποφάσεις είναι ανδρικές». Επομένως,

υπήρχε μία ταύτιση των απόψεών τους πως το πρόβλημα καθίσταται σημαντικότερο από τη στιγμή που συμβαίνει σχεδόν παντού ανά τον κόσμο.

A20. Ποιοι ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους (εκπαίδευση, οικογένεια, Εκκλησία, ΜΜΕ, νομικό σύστημα, πολιτικό σύστημα, πολιτιστική βιομηχανία, συνδικαλισμός) θεωρείτε ότι προάγουν περισσότερο το σεξισμό;

Αυτή η ερώτηση γίνεται σε συσχέτιση με την ερώτηση 15, μόνο που τώρα οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους αναφέρονται στις ερωτώμενες κι εκείνες καλούνται να επιλέξουν «τίς πταίει». Όλες οι συμμετέχουσες ανέφεραν από δύο έως τρεις ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους στους οποίους αποδίδουν αύξουσα βαρύτητα ως προς την καλλιέργεια του σεξισμού. Ακόμα και δύο συμμετέχουσες που απάντησαν πως όλοι μαζί οι ιδεολογικοί μηχανισμοί συντείνουν, δεν απέφυγαν να αναφέρουν κάποιους συγκεκριμένους εξ αυτών. Καμία δεν κατονόμασε το νομικό σύστημα και την πολιτιστική βιομηχανία ως βασικούς υπαιτίους του σεξισμού. Οι συμμετέχουσες στάθηκαν περισσότερο στη θρησκεία και τα ΜΜΕ. Πέντε συμμετέχουσες ανέφεραν τη θρησκεία (τέσσερις συμμετέχουσες την κατέταξαν πρώτη, μία την κατέταξε δεύτερη), ωστόσο υπήρξε και μία που απέκλεισε τη θρησκεία ως παράγοντα σεξιστικής επιρροής. Τα ΜΜΕ τα ανέφεραν πέντε ερωτώμενες, τρεις εκ των οποίων τα κατέταξαν πρώτα, μία δεύτερα και μία τρίτα. Τέσσερις συμμετέχουσες ανέφεραν την οικογένεια (μία πρώτη, δύο δεύτερη, μία τρίτη) και τρεις την εκπαίδευση (και οι τρεις την ανέφεραν ως δεύτερη), αν και μία απέκλεισε την εκπαίδευση λέγοντας πως εκεί έχουν γίνει βήματα προόδου. Τέλος, μία συμμετέχουσα αναφέρθηκε στο συνδικαλισμό ως δεύτερή της επιλογή και μία στο πολιτικό σύστημα ως τρίτη επιλογή. Επομένως, θα λέγαμε ότι θρησκεία και ΜΜΕ είναι οι πρώτες επιλογές, οικογένεια και εκπαίδευση οι αμέσως επόμενες και έπονται ο συνδικαλισμός με το πολιτικό σύστημα. Αντίθετα, οι συμμετέχουσες αγνόησαν την πολιτιστική βιομηχανία και το νομικό σύστημα ως προς την επιρροή τους στην καλλιέργεια του σεξισμού.

A21. Μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα και η Κύπρος έχουν περισσότερες γυναίκες βουλευτές (σε ποσοστό) μόνο από τη Μάλτα και την Ουγγαρία. Θεωρείτε πως είναι θέμα περισσότερο πολιτικού συντηρητισμού ή κουλτούρας;

Με αυτήν την ερώτηση θέλουμε να δούμε κατά πόσον οι ερωτώμενες θεωρούν ότι η συγκεκριμένη κουλτούρα οδηγεί στο συντηρητισμό ή ο συντηρητισμός οδηγεί στη συγκεκριμένη κουλτούρα. Πέντε ερωτώμενες έδωσαν προτεραιότητα στην κουλτούρα, ενώ τρεις είπαν ότι ουσιαστικά υπάρχει ένας συνδυασμός των δύο. Οι ερωτώμενες που στάθηκαν περισσότερο στην κουλτούρα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι θεωρούν πως ένα άτομο, όταν αρχίζει να ασχολείται με την πολιτική (εκλεγόμενος ή εκλέγοντας), έχει ήδη αποκτήσει μία κουλτούρα. Για εκείνες «πρέπει να αλλάξουν γενιές», «είναι θέμα κοινωνικού συντηρητισμού, όχι πολιτικού», «ο πολιτικός συντηρητισμός υπάγεται στην κουλτούρα». Οι ερωτώμενες που επέλεξαν το συνδυασμό των δύο για απάντησή τους στάθηκαν περισσότερο στις διαπλοκές κουλτούρας και πολιτικού συντηρητισμού.

A22. Πώς θα αξιολογούσατε τη δήλωση βουλευτή της προηγούμενης Βουλής «εμένα, πάντως, μ' αρέσει το γκομενάκι», που είπε αναφερόμενος στην τέως υπουργό Εργασίας;

Χωρίς να θέλουμε να θίξουμε κάποιο συγκεκριμένο κόμμα, επιλέχθηκε το συγκεκριμένο περιστατικό, καθότι ο συγκεκριμένος βουλευτής έχει εκπροσωπήσει πλήθος κομμάτων στη Βουλή των Ελλήνων, αλλά και γιατί είναι σχετικά πρόσφατο, νωπό στη μνήμη των συμμετεχουσών. Επτά συμμετέχουσες απάντησαν απόλυτα πως όχι μόνο δεν τους εκφράζει το συγκεκριμένο σχόλιο, αλλά και πως τους προκαλεί άσχημα συναισθήματα. Η μία συμμετέχουσα που εξέφρασε μία κάπως πιο «αιρετική» άποψη, είπε πως δεν ενοχλείται, αλλά αναρωτήθηκε τι θα γινόταν αν είχε πει το ίδιο σχόλιο η τέως υπουργός εργασίας και απάντησε πως θα ήταν διαφορετική η αντιμετώπισή της. Επομένως, θα λέγαμε πως κι εκείνη προβληματίζεται, αν μη τι άλλο, όταν γίνονται σχετικές δηλώσεις. Από τις υπόλοιπες επτά συμμετέχουσες, οι

περισσότερες χρησιμοποίησαν κάποια κοσμητικά επίθετα («*άκομψο, υποτιμητικό, δυσάρεστο, θλιβερό*», «*απρέπεια*», «*τραγικό, απαράδεκτο*», «*άκρως σεξιστικό μήνυμα*», «*χαμηλό επίπεδο, χαμηλή καλλιέργεια ανθρώπου*», «*άθλιο*»), ενώ δύο στάθηκαν σε δύο προεκτάσεις της εν λόγω δήλωσης. Η μία μας επέστησε την προσοχή ότι «*δεν είναι χιούμορ*» και η άλλη είπε ότι αυτά λέγονται «*για να κάνουν πίσω οι γυναίκες*» από την πολιτική.

Η ομαδική συζήτηση

Στην ομαδική συζήτηση οι συμμετέχουσες, αφού ενημερώθηκαν για το σκοπό της συζήτησης, ενθαρρύνθηκαν να αναφέρουν τις δικές τους ιδέες και σκέψεις γύρω από το σεξισμό. Αυτό συνέβη σε τρία επίπεδα. Πρώτον, οι συμμετέχουσες κλήθηκαν να μας πουν κάτι που κατά την κρίση τους κακώς δεν περιελήφθη στις ερωτήσεις κατηγορίας Α και που έκριναν ότι θα πρέπει να γίνει μία σχετική κουβέντα γύρω από αυτό. Δεύτερον, τους εξιστορήθηκαν τα βασικά συμπεράσματα που βγήκαν από τις ερωτήσεις κατηγορίας Α και κλήθηκαν να τα σχολιάσουν μέσα από την προσωπική τους εμπειρία, ουσιαστικά για να διασταυρωθούν κάποια συμπεράσματα. Τρίτον, τους ζητήθηκε να προβούν σε έναν καταγισμό ιδεών ούτως ώστε να δημιουργηθεί ένας ιδιότυπος δεκάλογος με προτεινόμενες πρακτικές που θα μπορούσαν να αμβλύνουν το σεξισμό στην ελληνική κοινωνία.

Στο πρώτο επίπεδο (*πιθανές παραλείψεις των ερωτήσεων κατηγορίας Α*), οι συμμετέχουσες αρχικά ασχολήθηκαν με τα σεμινάρια που θα ακολουθήσουν για την εκπαίδευση γυναικών πολιτικών στο πως να αντιμετωπίζουν το σεξισμό στα ΜΜΕ. Μία συμμετέχουσα πρότεινε να γίνουν σεμινάρια τα οποία θα απευθύνονται σε απλές γυναίκες και όχι ήδη υποψήφιες, ούτως ώστε να πειστούν για το σκοπό της πολιτικής και την αξία του να συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων για θέματα που τις αφορούν. Επί τη ευκαιρία, μία άλλη συμμετέχουσα εξέφρασε την επιφύλαξη της γύρω από ένα πιθανό σεμινάριο για το σεξισμό όπου οι διδάσκοντες θα είναι άνδρες, καθώς δεν πιστεύει πως μπορούν εκείνοι να απαντήσουν στο τι χρειάζεται μία γυναίκα για να αντιμετωπίσει τα προβλήματά της, καθώς κρίνει πως, σε μεγάλο

βαθμό, δεν τους αφορούν. Ακόμη, επέστησε την προσοχή μας πως δεν θεωρεί δόκιμο το να δοθούν συμβουλές για λύσεις ατομικές, προσωπικές, εξατομικευμένες σε ένα τόσο γενικευμένο πρόβλημα και πως προτείνει να δοθούν λύσεις σε ένα περισσότερο συλλογικό επίπεδο που ενδεχομένως να ενισχύσει τη γυναικεία αλληλεγγύη. Μία άλλη συμμετέχουσα ανέφερε πως καλύφθηκε πολύ από τις ερωτήσεις στη συνέντευξη που έδωσε και πως αυτό που την προβληματίζει είναι η έλλειψη σχετικής έρευνας και βιβλιογραφίας γύρω από το σεξισμό στην Ελλάδα. Δραπτόμενη της ευκαιρίας, άλλη συμμετέχουσα συμφώνησε ότι θα πρέπει να υπάρχουν ελληνόγλωσσα βιβλία και τοπικές ή εθνικού βεληνεκούς έρευνες πάνω στο ζήτημα.

Στο δεύτερο επίπεδο (*σχολιασμό συμπερασμάτων*) και αφού απαριθμήθηκαν έντεκα διαφορετικά συμπεράσματα ως απαύγασμα των αρχικών συνεντεύξεων, οι συμμετέχουσες στην ομαδική συζήτηση ξεκίνησαν να συμπληρώνουν ή να ενίστανται επί των συμπερασμάτων. Αρχικά, οι συμμετέχουσες επέλεξαν να σχολιάσουν μία αναφορά του ερευνητή (που βασίζεται στις απαντήσεις των ερωτωμένων στις ερωτήσεις A4, A6, A11) στο ότι οι συνεντεύξεις κατέδειξαν πως υπάρχει ένα έλλειμμα ενδιαφέροντος από πλευράς κομμάτων γύρω από την καταπολέμηση του σεξισμού. Μία συμμετέχουσα ανέφερε πως πιστεύει ότι τα κόμματα απλά «δεν θέλουν να κάνουν κάτι», αφού είναι ανδροκρατούμενα και παράλληλα κάποιες γυναίκες έχουν μάθει πως να επιβιώνουν μέσα σε αυτά ανεχόμενες το σεξισμό. Τόνισε, μάλιστα, ότι δεν τα συμφέρει να κάνουν κάτι για την άμβλυση του σεξισμού, αφού αυτό ζητάει το εκλογικό σώμα. Μία άλλη συμμετέχουσα συμφώνησε με την προλαλήσασα και προσέθεσε πως τα κόμματα δε λαμβάνουν και πολύ σοβαρά υπ' όψιν τους τα ίδια τους τα τμήματα φεμινισμού. Επιχειρηματολογώντας, ανέφερε επ' αυτού πως συχνά οι φεμινιστικές προτάσεις αντιμετωπίζονται με δυσανεξία, επιφυλακτικότητα και ως υπερβολικές. Με αφορμή αυτό το σχόλιο η αρχικώς σχολιάσασα παρενέβη λέγοντας πως ακόμα και αυτά τα τμήματα είναι υποβαθμισμένα και αναπαράγουν συνήθως απαρχαιωμένες φεμινιστικές αντιλήψεις. Το ζήτημα για τα κόμματα έκλεισε μία τρίτη συμμετέχουσα, η οποία στάθηκε στη θέση των κομμάτων γύρω από το δημογραφικό πρόβλημα της Ελλάδος, αναφέροντας ουσιαστικά ότι κάποια κόμματα προσπαθούν

μέσω της δήθεν επίλυσης του δημογραφικού να επαναφέρουν τη γυναίκα στα του οίκου της.

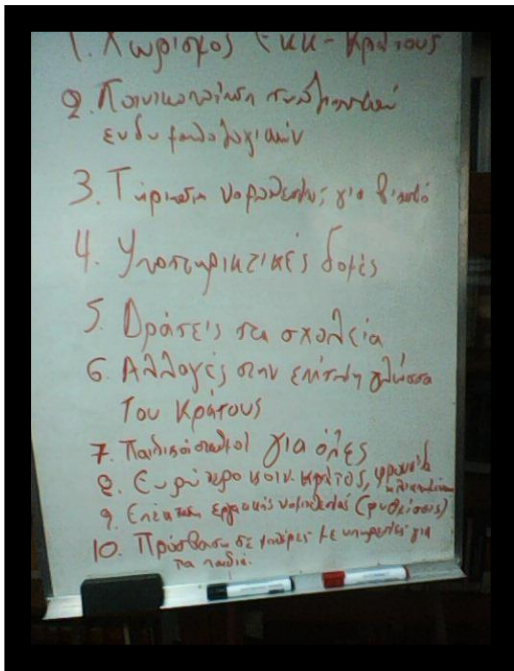
Το δεύτερο συμπέρασμα της έρευνας που θίχτηκε σχετιζόταν με το συμπέρασμα πως ο σεξισμός, ο οποίος έχει τα χαρακτηριστικά μίας ιδεολογίας, μπορεί να βρίσκει ξενιστές που ιδεολογικά μπορεί να ανήκουν σε όλες τις επιμέρους θέσεις του συνεχούς αριστεράς/δεξιάς (συμπέρασμα που βασίζεται στις απαντήσεις των υποψηφίων στις ερωτήσεις A6, A7, A11, A17, A18). Μία υποψήφια ξεκίνησε λέγοντας *«υπάρχει παντού»* κι αιτιολόγησε την άποψή της ταξικά, λέγοντας πως έχουμε μάθει να *«χωρίζουμε τους ανθρώπους σε τάξεις, γι' αυτό υπάρχει ο σεξισμός. Κάποιοι πρέπει να είναι κατώτεροι»*, νοοτροπία με την οποία σαφώς και διαφωνεί. Συνέχισε, μάλιστα, λέγοντας πως είναι και θέμα ατομικό. Από την άλλη, ωστόσο, διατύπωσε μίαν ένσταση λέγοντας ότι *«οι δεξιές φεμινίστριες έχουν άλλα προβλήματα. Και σ' όλη την ΕΕ να μπουν γυναίκες, δεν θα γίνει τίποτα»*, ενώ στάθηκε στην τάση των γυναικών της δεξιάς να *«λένε όλο για τα παιδιά τους»* και να υπερτονίζουν τη μητρότητα. Μία άλλη συμμετέχουσα ανέφερε πως ο σεξισμός συμβαίνει διακομματικά και πως και οι γυναίκες συμμετέχουσες στην πολιτική γίνονται και οι ίδιες κομμάτι αυτού του στερεοτύπου. *«Από μόνη σου μπαίνεις στο στερεότυπο που σου χρεώνουν»*, ανέφερε χαρακτηριστικά. Άλλη συμμετέχουσα προτίμησε να ξεκαθαρίσει την προσωπική της θέση επί του θέματος: *«Είμαι με τις γυναίκες. Πρώτα είμαι γυναίκα και μετά αριστερή»*.

Αμέσως μετά, στάθηκαν στο συμπέρασμα του ερευνητή ότι μία γυναίκα υποψήφια (σύμφωνα με τις μαρτυρίες των ερωτωμένων στις ερωτήσεις A2, A6, A7) δέχεται συχνά προτάσεις ώστε να εκμεταλλευτεί προσωπικά το υπάρχον σεξιστικό πλαίσιο. Μία υποψήφια εξέφρασε την ένστασή της υπεραμυνόμενη των επιλογών των γυναικών αυτών, τονίζοντας ότι το κάνουν για να επιβιώσουν, εκμεταλλεύονται τη θηλυκότητά τους. Μάλιστα, ανέφερε πως στο τέλος της μέρας όλες οι γυναίκες είναι θύματα. Κάπου εκεί αναφέρθηκε και σε ένα άλλο συμπέρασμα του ερευνητή, ότι για να επιβιώσει μία γυναίκα σε κάποια συζήτηση θα πρέπει πιθανώς να αλλάξει την αυθόρμητη στάση της, όπως και στοιχεία του χαρακτήρα της εν γένει (βάσει των απαντήσεων στις ερωτήσεις A11, A12). Είπε, λοιπόν, πως όποια κι από τις δύο

πρακτικές αν επιλέξει μία γυναίκα (είτε την προσαρμογή της στο σεξιστικό πλαίσιο, είτε την αλλαγή του χαρακτήρα της) θα αντιμετωπίσει πρόβλημα.

Στο τρίτο επίπεδο (*καταιγισμό ιδεών*) οι συμμετέχουσες προέκριναν δέκα πιθανές πρακτικές για την άμβλυνση του σεξισμού. Το πρώτο πράγμα που ανέφεραν είναι η ανάγκη για διάκριση μεταξύ εκκλησίας και κράτους, θεωρώντας προφανώς ότι η θρησκεία αποτελεί παράγοντα όξυνσης του σεξισμού. Το δεύτερο που αναφέρθηκε είναι η ποινικοποίηση του σχολιασμού των ενδυματολογικών προτιμήσεων των ανθρώπων. Πρόκειται για μία ιδέα αρκετά ρηξικέλευθη, καθώς ο σχολιασμός των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών λαμβάνει χώρα καθημερινά στα ΜΜΕ. Το τρίτο σημείο που εστίασαν είναι η πιστή εφαρμογή της νομοθεσίας περί βιασμού. Τέταρτον, αναφέρθηκε η ανάγκη δημιουργίας υποστηρικτικών δομών συμβουλευτικής και ακτιβιστικής δράσης για την αντιμετώπιση του σεξισμού. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η ιδέα των συμμετεχουσών για την ενθάρρυνση σχετικών δράσεων στα σχολεία. Επίσης, τέθηκε προς συζήτηση το ζήτημα της επίσημης γλώσσας του κράτους, καθώς, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των συμμετεχουσών, υπάρχουν προβλήματα ελλειμματικής συμπερίληψης του θηλυκού γένους στα δημόσια έγγραφα. Η δημιουργία παιδικών σταθμών για όλα τα παιδιά, από πολύ μικρή ηλικία, προτάθηκε από τις συμμετέχουσες ομόφωνα, ανοίγοντας το δρόμο για την επόμενη πρόταση, παρόμοιας υφής, η οποία είναι η διεύρυνση του κοινωνικού κράτους και ιδίως της φροντίδας ηλικιωμένων, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση της ανεξαρτησίας των γυναικών. Ακόμα, προτάθηκε η σχετική επέκταση της εργατικής νομοθεσίας ούτως ώστε να περιλαμβάνει ρυθμίσεις στα πρότυπα χωρών της Σκανδιναβίας, όπως ανέφερε συμμετέχουσα, που θα προλαμβάνει το ζήτημα της μισθολογικής απόκλισης μεταξύ των φύλων, όπως και το γεγονός ότι οι γυναίκες στις υψηλότερες θέσεις αμείβονται λιγότερο συγκριτικά με τους άνδρες ιδίων θέσεων. Τέλος, προτάθηκε η δημιουργία ειδικών χώρων για παιδική αγωγή σε υπηρεσίες και χώρους εργασίας που θα διευκολύνει τις μητέρες, εργαζόμενες ή πελάτισσες.

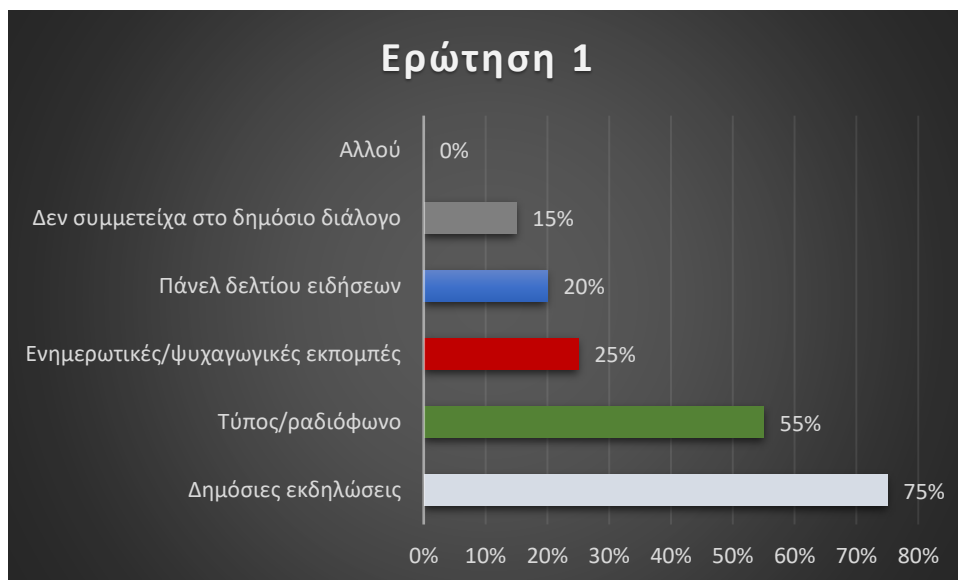
Εικόνα 1. Καταγραφή του καταγιισμού ιδεών

Οι απαντήσεις των υποψηφίων στο ερωτηματολόγιο ηλεκτρονικά

B1. Κατά τη διάρκεια των πρόσφατων εκλογικών αναμετρήσεων συμμετείχατε στο δημόσιο διάλογο για το σκοπό της προεκλογικής σας προβολής (π.χ. σε ενημερωτικές/ψυχαγωγικές εκπομπές, πάνελ δελτίου ειδήσεων, συνεντεύξεις στον τύπο ή στο ραδιόφωνο, δημόσιες εκδηλώσεις);

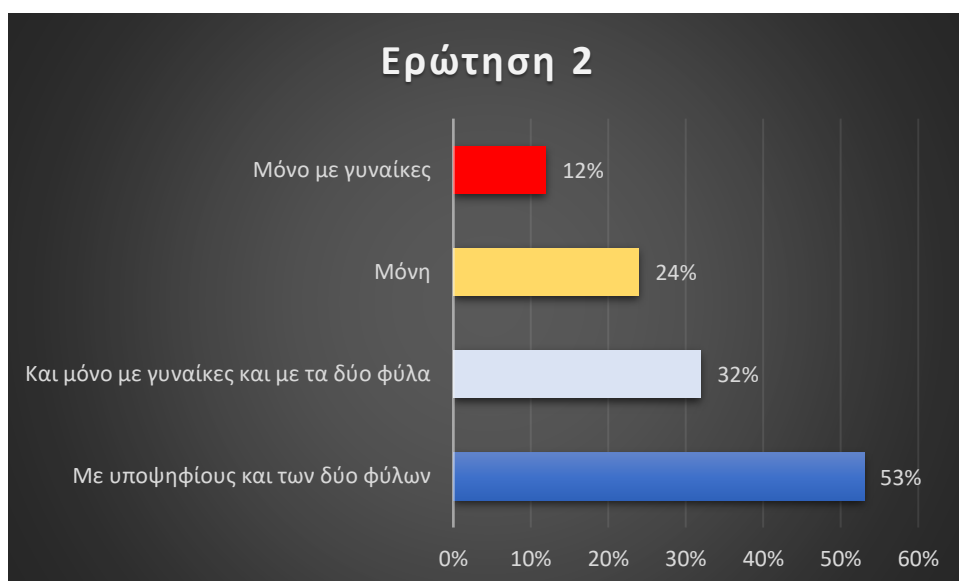
Γράφημα 1. Συμμετείχατε στο δημόσιο διάλογο για το σκοπό της προεκλογικής σας προβολής;

Ο σκοπός αυτής της ερώτησης ήταν να διαπιστωθεί κατά πόσον οι ερωτώμενες κλήθηκαν από τα ΜΜΕ να εκφράσουν τις απόψεις τους. Το 75% των υποψηφίων συμμετείχε γενικά σε δημόσιες εκδηλώσεις. Το 55% έδωσε κάποια συνέντευξη στο ραδιόφωνο ή τον τύπο. Το 25% έλαβε μέρος σε ενημερωτικές ή ψυχαγωγικές εκπομπές και το 20% συμμετείχε σε συζήτηση δελτίου ειδήσεων. Το πιο πιθανό, λοιπόν, για μία υποψήφια φαίνεται να είναι η συμμετοχή της σε κάποια δημόσια εκδήλωση έξω από τα πλαίσια των ΜΜΕ. Ωστόσο, και το ποσοστό των συμμετεχουσών που κλήθηκαν να εκφράσουν τις απόψεις τους στα ΜΜΕ δεν είναι καθόλου αμελητέο.

B2. Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη ερώτηση, στα παραπάνω συμμετείχατε μαζί με άλλες γυναίκες υποψήφίες μόνο, μαζί με υποψηφίους και των δύο φύλων, και τα δύο ή συμμετείχατε μόνη;

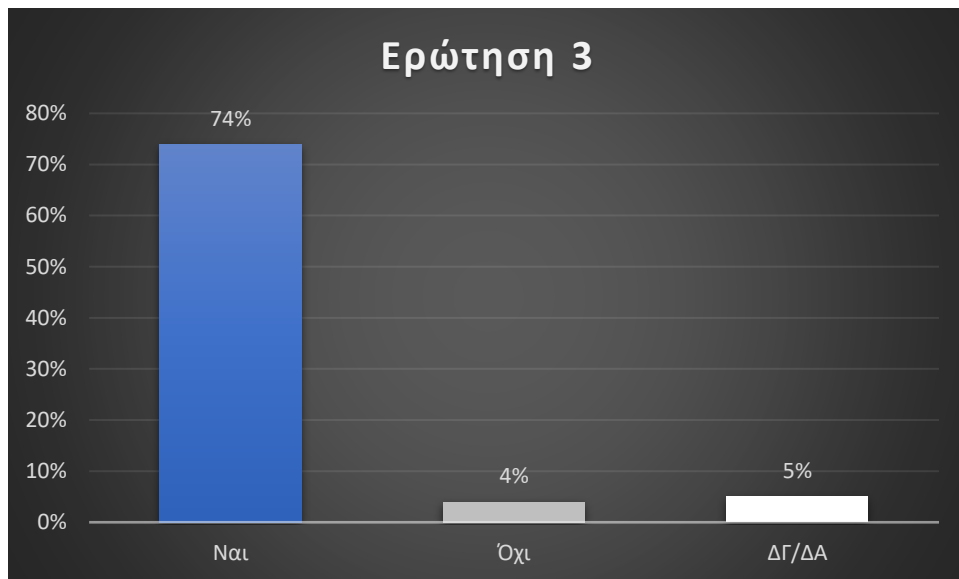
Γράφημα 2. Στα της ερώτησης 1 συμμετείχατε μαζί με άλλες γυναίκες υποψήφίες μόνο, μαζί με υποψηφίους και των δύο φύλων, και τα δύο ή συμμετείχατε μόνη;

Η ερώτηση αυτή έγινε για να ελέγξει κατά πόσον είναι σύνηθες οι γυναίκες να τίθεται αντιμέτωπες μόνο με γυναίκες σα να πρόκειται για μία ξεχωριστή κατηγορία υποψηφίων. Οι περισσότερες συμμετέχουσες (53%) ανέφεραν πως έλαβαν μέρος σε συζητήσεις με υποψηφίους και των δύο φύλων. Το 32% απάντησε πως άλλοτε ήταν μόνο με γυναίκες και άλλοτε και με τα δύο φύλα. Μόνη της μία υποψήφια βρέθηκε σε δημόσια συζήτηση κατά 24%, ενώ μόλις το 12% απάντησε πως βρέθηκε σε κάποια συζήτηση όπου συμμετείχαν μόνο γυναίκες. Μπορεί αυτό το τελευταίο 12% να μην είναι και τόσο μεγάλο, ωστόσο, αφενός, δεν είναι αμελητέο, αφετέρου, η συμμετοχή στο δημόσιο διάλογο δεν είναι μόνο θέμα ποσότητας, αλλά και ποιότητας.

B3. Κατά τη συμμετοχή σας στο δημόσιο διάλογο πιστεύετε ότι αντιμετωπίστηκε ισότιμα με τους άντρες υποψήφιους;

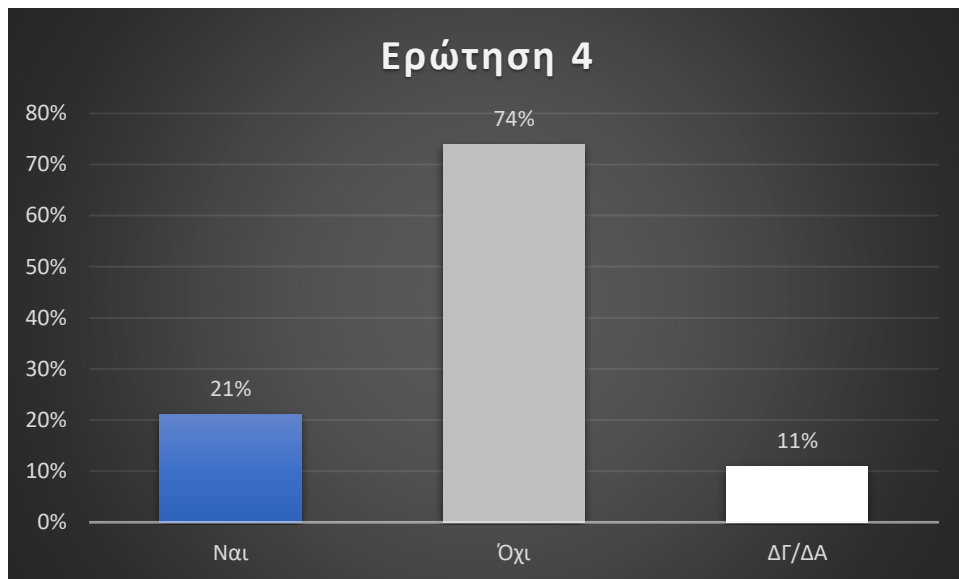
Γράφημα 3. Κατά τη συμμετοχή σας στο δημόσιο διάλογο πιστεύετε ότι αντιμετωπίστηκε ισότιμα με τους άντρες υποψήφιους;

Αυτή η ερώτηση έγινε προκειμένου να διαπιστωθεί το αν οι υποψήφιες που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν πως αντιμετωπίστηκαν ισότιμα με τους άνδρες συναδέλφους τους. Στην ερώτηση 3 του ερωτηματολογίου βλέπουμε ότι η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχουσών στην έρευνα έκρινε ότι οι όροι υπό τους οποίους συμμετείχε στις δημόσιες συζητήσεις ήταν ίδιοι με εκείνους τους όρους που απολάμβαναν οι άνδρες υποψήφιοι. Ένα 5% του δείγματος αρνήθηκε ή δε μπόρεσε να δώσει σαφή απάντηση, ενώ μόλις το 4% έκρινε πως στις δημόσιες συζητήσεις δεν αντιμετωπίστηκε ισότιμα με τους άνδρες.

B4. Κατά τη συμμετοχή σας στο δημόσιο διάλογο βιώσατε σεξιστικές συμπεριφορές ή στερεότυπα με βάση το φύλο σας;

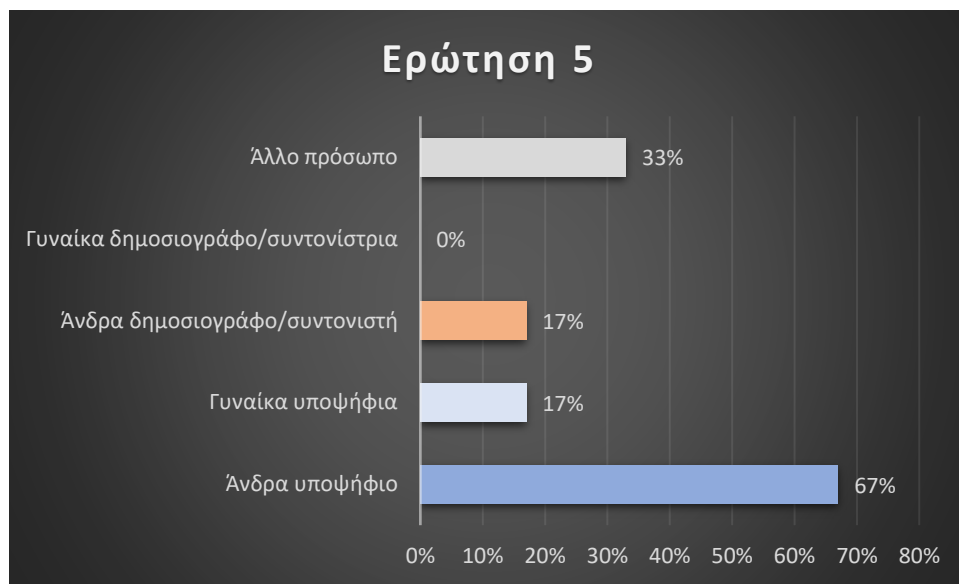
Γράφημα 4. Κατά τη συμμετοχή σας στο δημόσιο διάλογο βιώσατε σεξιστικές συμπεριφορές ή στερεότυπα με βάση το φύλο σας;

Η ερώτηση 4 έγινε για να δούμε κατά πόσον ο σεξισμός και τα στερεότυπα που υπάρχουν στα ΜΜΕ γίνονται αντιληπτά και προσβάλλουν τις γυναίκες υποψηφίους κατά τη διάρκεια της συμμετοχής τους σε δημόσιες συζητήσεις. Μπορεί η πλειονότητα των απαντήσεων να ήταν αρνητική, ωστόσο το 21% των καταφατικών απαντήσεων είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό. Ο προβληματισμός, μάλιστα, γύρω από αυτό το ποσοστό εντείνεται δεδομένου και του 11% που κατέλαβε η επιλογή *Δε γνωρίζω/Δεν απαντώ*.

B5. Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη ερώτηση, ο σεξισμός ή τα στερεότυπα προήλθαν από άντρα υποψήφιο, γυναίκα υποψήφια, άντρα δημοσιογράφο/συντονιστή, γυναίκα δημοσιογράφο/συντονίστρια ή από άλλο πρόσωπο;

Γράφημα 5. . Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη ερώτηση, ο σεξισμός ή τα στερεότυπα από που προήλθαν;

Στην *ερώτηση 5* βλέπουμε πως η μεγαλύτερη πηγή σεξιστικών σχολίων στις δημόσιες συζητήσεις είναι οι υποψήφιοι (67%). Αυτό σημαίνει πως οι ίδιοι οι άνδρες πολιτικοί ενδεχομένως να αναπαράγουν σεξιστικά πρότυπα. Σχετικά μεγάλο ήταν και το ποσοστό για τα άλλα πρόσωπα (33%) που αναπαράγουν σεξιστικά στερεότυπα. Επίσης, και το 17% που αφορά τους άνδρες δημοσιογράφους είναι κάπως υψηλό, δεδομένης της παιδείας και της θέσης τους, ενώ ανησυχητικό είναι πως γυναίκες υποψήφιας συχνά μοιράζονται παρόμοιες απόψεις (17%) που υπονομεύουν τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία. Το θετικό στοιχείο του *γραφήματος 5* είναι το γεγονός ότι οι γυναίκες δημοσιογράφοι φαίνεται να μην υιοθετούν σεξιστικές συμπεριφορές και στερεότυπα.

B6. Πώς αντιδράσατε;

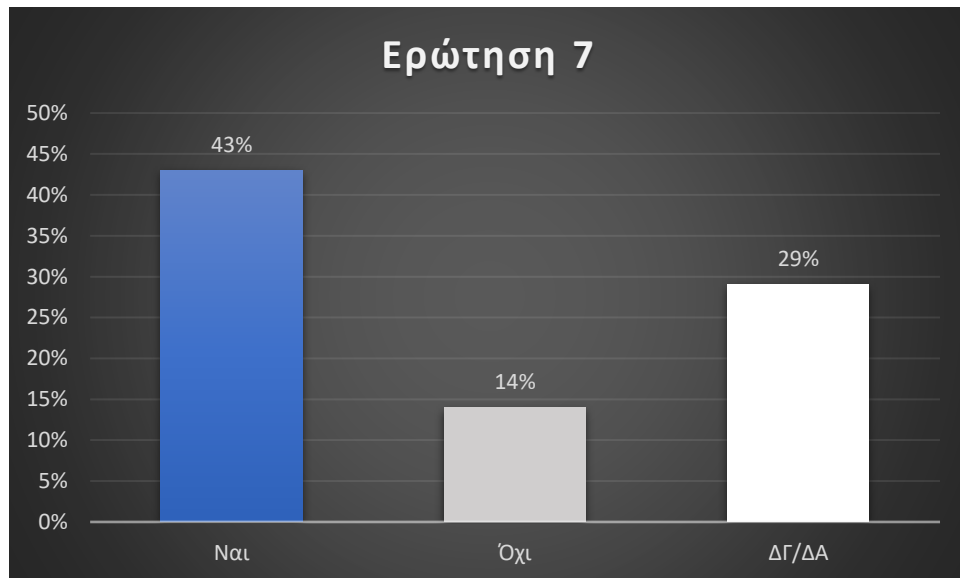
Γράφημα 6. Πώς αντιδράσατε;

Οι περισσότερες από τις γυναίκες που δέχθηκαν σεξιστική συμπεριφορά επέλεξαν να απαντήσουν με λεκτικά επιχειρήματα. Το ποσοστό αυτό (57%) κρίνεται αρκετά θετικό. Ωστόσο, μόλις στο 29% των περιπτώσεων παρενέβη κάποιος άλλος εναντίον της σεξιστικής συμπεριφοράς, ενώ ένα ίδιο ποσοστό (29%) επέλεξε εναλλακτικούς τρόπους αντίδρασης, καθώς δε βίωσε τόσο ρατσισμό, όσο άλλα προβλήματα (οι συμμετέχουσες διευκρίνισαν πως οι περιπτώσεις όπου επέλεξαν άλλο δεν είχαν να κάνουν τόσο με σεξισμό). Επίσης, θετικό είναι το γεγονός ότι δεν υπήρξαν υποψήφιος που να μην αντιδράσουν στη σεξιστική συμπεριφορά που εκδηλώθηκε σε κάποια δημόσια συζήτηση.

B7. Πιστεύετε ότι η αντίδρασή σας ήταν αποτελεσματική;

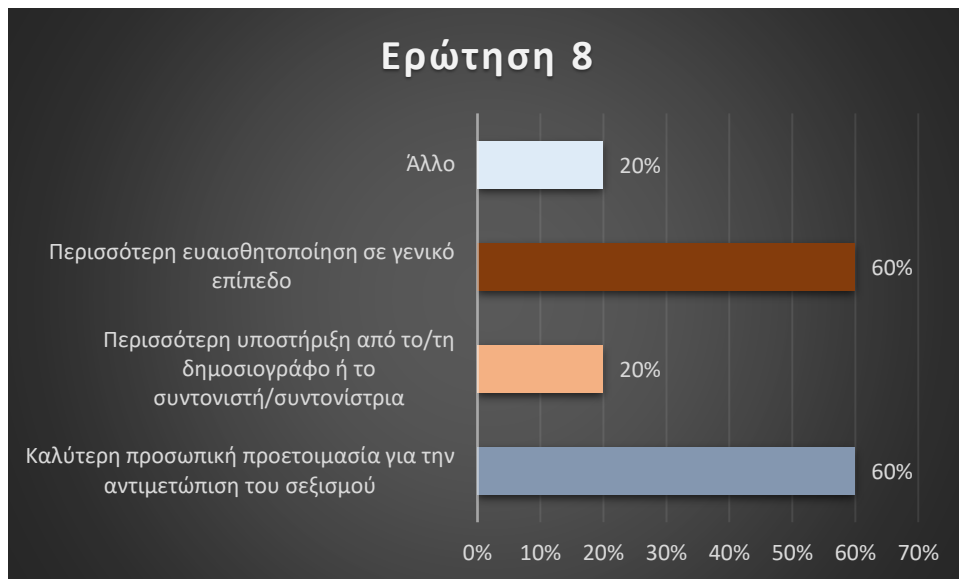
Γράφημα 7. Πιστεύετε ότι η αντίδρασή σας ήταν αποτελεσματική;

Από τις συμμετέχουσες στην έρευνα που αντιμετώπισαν κάποιο σχετικό πρόβλημα, το 43% κρίνει πως ανταπεξήλθε αποτελεσματικά στην πρόκληση που δέχθηκε. Στο 29% των σχετικών περιπτώσεων οι συμμετέχουσες απέφυγαν να αξιολογήσουν την αντίδρασή τους, ενώ ένα ποσοστό 14% αφορά εκείνες τις περιπτώσεις που οι συμμετέχουσες έκριναν πως δεν αντέδρασαν σωστά.

B8. Τί πιστεύετε ότι θα σας βοηθούσε να αντιδράσετε πιο αποτελεσματικά σε ανάλογες περιπτώσεις στο μέλλον;

Γράφημα 8. Τί πιστεύετε ότι θα σας βοηθούσε να αντιδράσετε πιο αποτελεσματικά σε ανάλογες περιπτώσεις στο μέλλον;

Οι περισσότερες από τις συμμετέχουσες επέλεξαν είτε την ατομική (προσωπική προετοιμασία), είτε τη συλλογική (ευαισθητοποίηση σε γενικό επίπεδο) ενημέρωση ως ασφαλέστερους τρόπους αντιμετώπισης του σεξισμού. Ωστόσο, ένα 20% στάθηκε περισσότερο στην ανάγκη για βελτίωση του ρόλου των δημοσιογράφων προς αυτήν την κατεύθυνση. Παράλληλα, ένα 20% των συμμετεχουσών μίλησε για άλλους τρόπους, και όπως δείχνουν οι διευκρινίσεις των απαντήσεών τους, αυτό συνέβη είτε γιατί θεωρούν ότι οι άλλοι τρεις προτεινόμενοι τρόποι δεν τις καλύπτουν, είτε γιατί ζητούν περισσότερη υποστήριξη μόνο για τις γυναίκες.

Συμπεράσματα και προτάσεις για τη σειρά σεμιναρίων

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης εισέφερε χρήσιμο υλικό που αναδεικνύει ορισμένες κρίσιμες πτυχές της συμμετοχής των γυναικών στο δημόσιο διάλογο. Η ανάλυση των ευρημάτων που ακολουθεί θα αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες που εντοπίστηκαν.

Μεθοδολογικά, το βάρος δόθηκε στις προσωπικές συνεντεύξεις, οι οποίες προσέφεραν μια ευκαιρία για εις βάθος διερεύνηση της υποκειμενικής εμπειρίας των υποψηφίων. Ωστόσο, κατατοπιστικό ήταν και το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο. Ως προς τις συνεντεύξεις, μεγαλύτερο ρόλο στις απαντήσεις έπαιξαν οι εμπειρίες των συμμετεχουσών και όχι η θεωρητική τους κατάρτιση γύρω από το ζήτημα του σεξισμού και των προβλημάτων που απορρέουν από αυτόν. Ο σκοπός των συνεντεύξεων ήταν να δούμε κατά πόσον υπάρχει πρόβλημα στο δημόσιο διάλογο και ποια είναι αυτά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι υποψήφιοι στις δημόσιες συζητήσεις και σχετίζονται με το σεξισμό. Επομένως, αρχικά θα γίνει λόγος για κάποια γενικότερα συμπεράσματα που εξήχθησαν και σχετίζονται με το σεξισμό και στην ουσία αποτελούν γενικότερο πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας και στην συνέχεια θα επικεντρωθούμε με παραγωγικό τρόπο και συλλογισμό στα επιμέρους προβλήματα που θα αποτελέσουν αντικείμενο της σειράς σεμιναρίων που θα ακολουθήσει με σκοπό την εκπαίδευση γυναικών πολιτικών πάνω στην αντιμετώπιση του σεξισμού στα ΜΜΕ και τις δημόσιες συζητήσεις στις οποίες λαμβάνουν μέρος.

Αναφορικά με τα γενικότερα συμπεράσματα θα μπορούσαμε να πούμε ότι μέσα από τη διαδικασία των διά ζώσης συνεντεύξεων διακρίνονται τεσσάρων κατηγοριών προβληματισμοί γύρω από τις συνέπειες του σεξισμού. Η πρώτη κατηγορία σχετίζεται με τα ΜΜΕ, η δεύτερη έχει να κάνει με τη γυναικεία εκλογιμότητα, η τρίτη με την πολιτική συμμετοχή και η τέταρτη με κάποιους γενικότερους, θεωρητικής υφής μάλλον, προβληματισμούς. Η πρώτη κατηγορία θα παρουσιαστεί τελευταία προκειμένου να αναλυθεί ξεχωριστά, καθώς αποτελεί

εκείνη την κατηγορία προβληματισμών που θα κληθούμε να διαπραγματευτούμε και να διευθετήσουμε κατά τη διεξαγωγή των σχετικών σεμιναρίων.

Σχετικά με την εκλογιμότητα των γυναικών φαίνεται πως υπάρχουν αρκετά προβλήματα. Η νομοθεσία που απαιτεί συγκεκριμένο ποσοστό των υποψηφίων να είναι γυναίκες (μέτρο κατά βάση θετικό), εκθέτει τις γυναίκες στην πολιτική σαν ένα είδος «αναγκαίου κακού», όσο παράδοξο κι αν ακούγεται αυτό. Δεύτερον, εκφράστηκε η πεποίθηση πως η εκλογιμότητα των γυναικών στην επαρχία είναι λιγότερο πιθανή λόγω του σεξισμού και των προκαταλήψεων που έχει να αντιμετωπίσει μία γυναίκα υποψήφια εκεί. Τρίτον, τα κόμματα δεν δείχνουν να ενδιαφέρονται για την καταπολέμηση του σεξισμού, καθώς οι σχετικές δομές είτε απουσιάζουν, είτε δεν ενεργοποιούνται. Τέταρτον, οι γυναίκες υποψήφιες έχουν να αντιπαρέλθουν ένα ολόκληρο πλαίσιο σεξιστικού τύπου, το οποίο φαίνεται να ενθαρρύνει τις υποψήφιες είτε να αποδεχθούν το σεξισμό και να γίνουν σεξιστριες, είτε να προτάξουν την εξωτερική τους εμφάνιση κατά τη σταδιοδρομία τους, είτε να αποδεχθούν διαφόρων ειδών προτάσεις και προκαταλήψεις για το- δῆθεν- καλό τους. Το τέταρτο στοιχείο είναι αυτό που εμπίπτει περισσότερο με τη θεματολογία των σεμιναρίων.

Σχετικά με την πολιτική συμμετοχή, οι βασικοί προβληματισμοί που τίθενται είναι δύο. Πρώτον, το γεγονός ότι η κυρίαρχη αντίληψη θέλει τη γυναίκα αγκιστρωμένη στο τρίπτυχο «γάμος- παιδί- οικιακά» και αυτό θα πρέπει να συμβαίνει είτε παράλληλα με την πολιτική καριέρα, είτε σε πρωτεύοντα βαθμό έναντι άλλων δραστηριοτήτων. Και αυτή η νοοτροπία αποθαρρύνει τις γυναίκες να συμμετέχουν στα κοινά. Από τον πρώτο προβληματισμό πηγάζει και ο δεύτερος, δηλαδή ότι η γυναίκα έρχεται αντιμέτωπη με το σεξισμό πολύ νωρίς και η πιθανή ήττα της την αποκόβει από συγκεκριμένους τομείς του ανθρωπίνου βίου, μεταξύ των οποίων και η πολιτική. Επομένως, υπό αυτή τη λογική ο σεξισμός στην πολιτική ίσως και να είναι μικρότερος σε σχέση με αυτό που προϋπάρχει χρονικά της πολιτικής συμμετοχής για μία γυναίκα. Από τα συμπεράσματα περί πολιτικής συμμετοχής στις προτάσεις μας για τα σεμινάρια θα ληφθεί υπ' όψιν ο πρώτος προβληματισμός, δηλαδή η αντίληψη

για τη γυναίκα ότι θα πρέπει να είναι παντρεμένη, μητέρα και να απασχολείται- και- με τα οικιακά.

Τέλος, μέσα από τις συνεντεύξεις ήρθαν στην επιφάνεια και δύο γενικότεροι προβληματισμοί περισσότερο θεωρητικής υφής. Ο πρώτος είναι ότι ο σεξισμός δεν κάνει ιδεολογικές διακρίσεις. Αντίθετα, ως κυρίαρχη νοοτροπία μπορεί και επηρεάζει ανθρώπους, συνειδητά ή ασυνείδητα, απ' όλο το φάσμα του συνεχούς αριστεράς/δεξιάς. Δεύτερον, οι συμμετέχουσες μέσα από τα λόγια τους έκαναν τις δικές τους κατηγοριοποιήσεις αναφορικά με το σεξισμό. Μία συμμετέχουσα διέκρινε το σεξισμό σε «υπόρρητο» και «μπρουτάλ», δηλαδή σε υπόγειο και καταφανή. Μία άλλη χώρισε το σεξισμό σε σχετιζόμενο με την εμφάνιση και σε σχετιζόμενο με την ερωτική ζωή, δηλαδή ένα σεξισμό που προτάσσει την εξωτερική εμφάνιση μίας γυναίκας ως όπλο της κι έναν που τη θέλει να χρησιμοποιεί την ερωτική της ζωή για να επιβιώσει. Μία τρίτη συμμετέχουσα διέκρινε το σεξισμό σε ικανότητα και συμπεριφορά, δηλαδή στο σεξισμό που θίγει τις ικανότητες της γυναίκας και στο σεξισμό που αναγκάζει τη γυναίκα να συμπεριφέρεται με τρόπο συγκεκριμένο απαρέγκλιτα. Οι συγκεκριμένες κατηγοριοποιήσεις μπορούν να αποδειχθούν ιδιαίτερα χρήσιμα εργαλεία στα σεμινάρια, καθώς θα μπορούσαν να βοηθήσουν τις υποψήφιες αν αντιλαμβάνονται ταχύτερα και διεξοδικότερα το σεξισμό στις δημόσιες συζητήσεις.

Ο σεξισμός επηρεάζει και την πολιτική ζωή μίας γυναίκας. Το θέμα είναι το τι μπορεί να γίνει προκειμένου αυτό να αλλάξει. Ο σεξισμός στο χώρο της πολιτικής δεν πρόκειται να εξαλειφθεί πριν εκλείψει και από τα υπόλοιπα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η αντιμετώπιση, ωστόσο, ορισμένων από τις εκφάνσεις του στο δημόσιο διάλογο μπορεί να λειτουργήσει καθοριστικά ως μοχλός αλλαγής με σημαντικό αντίκτυπο στο σύνολο της κοινωνικής ζωής. Κι αυτός είναι ο σκοπός των σεμιναρίων: να προσφέρει στις συμμετέχουσες πολιτικούς τα εφόδια για έγκαιρη και αποτελεσματική αντιμετώπιση του σεξισμού και των στερεοτύπων που πηγάζουν από αυτόν στο δημόσιο διάλογο, ενισχύοντας έτσι τη δημόσια παρουσία τους.

Οι προτάσεις στις οποίες καταλήγει η συγκεκριμένη μελέτη εκπαιδευτικών αναγκών εν όψει των σεμιναρίων είναι δέκα. Οι τέσσερις απορρέουν από την

ποσοτική έρευνα και οι έξι από την ποιοτική. Αρχικά παρουσιάζονται οι προτάσεις που προέκυψαν από την ποσοτική έρευνα. Σχετικά με τη συμμετοχή των υποψηφίων στις δημόσιες συζητήσεις μπορούν να βγουν κάποια συμπεράσματα ενδεικτικά, τα οποία θα θέσουν και το πλαίσιο εντός του οποίου θα παρουσιαστούν και οι προβληματισμοί που προέκυψαν. Σύμφωνα με τις συμμετέχουσες στην ποσοτική έρευνα φαίνεται να υπάρχει ευρεία συμμετοχή γυναικών υποψηφίων σε δημόσιες συζητήσεις (*γράφημα 1*). Επομένως, θα λέγαμε ότι η συχνή συμμετοχή γυναικών σε πολιτικές συζητήσεις εγείρει κι ένα ζήτημα καλύτερης προετοιμασίας τους. Εξάλλου, η υπέρβαση συγκεκριμένων προβλημάτων μπορεί να ανοίξει τις πόρτες της πολιτικής για περισσότερες γυναίκες.

Από τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων ηλεκτρονικά προκύπτει ότι δεν υπάρχει τόσο μεγάλο πρόβλημα σχετικά με την ίση μεταχείριση των εκπροσώπων των δύο φύλων στις δημόσιες συζητήσεις (*γράφημα 3*). Παρά ταύτα, στις διά ζώσης συνεντεύξεις υπήρξαν μαρτυρίες που να καταδεικνύουν ένα σχετικό πρόβλημα (επί παραδείγματι στην *ερώτηση A12*). Οι συγκεκριμένες μαρτυρίες σε συνδυασμό με ένα 4% που απάντησε ότι δεν αντιμετωπίστηκε ισότιμα με τους άνδρες, ένα 5% που δε μπόρεσε να πάρει θέση επί της *ερώτησης B3* κι ένα 21% που ανέφερε ότι βίωσε σεξιστικές συμπεριφορές και στερεότυπα (*γράφημα 4*) δείχνουν ότι υπάρχει ένα σχετικό πρόβλημα στο δημόσιο διάλογο. Μπορεί να μην είναι άποψη της πλειονότητας απαραίτητα αυτό, αλλά είναι ένα πρόβλημα που πιθανώς να ανακύψει ανά πάσα στιγμή. Επομένως, θα πρέπει οι γυναίκες πολιτικοί να είναι έτοιμες διά παν ενδεχόμενο, με συγκεκριμένες απαντήσεις.

Η πηγή των στερεοτύπων γύρω από το σεξισμό στο δημόσιο διάλογο φαίνεται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό οι άνδρες (αθροιστικά 84%). Είτε αυτοί είναι πολιτικοί (67%), είτε είναι δημοσιογράφοι/συντονιστές (17%) σύμφωνα με το *γράφημα 5*. Αντίθετα, οι γυναίκες πολιτικοί ως πηγή στερεοτύπων αποτέλεσαν το 17% μόλις, ενώ δεν αναφέρθηκε κάπου σεξισμός που να προκύπτει μέσα από τη συμπεριφορά γυναίκας δημοσιογράφου. Δυστυχώς, πλην των ανδρών υπάρχουν και κάποιες γυναίκες πολιτικοί που ασπάζονται σεξιστικά πρότυπα. Σε αυτήν την περίπτωση, το σεμινάριο θα μπορούσε να διακρίνει τις επιλογές απόκρισης μίας εκπαιδευομένης

ανάλογα το φύλο του ατόμου που υπερασπίζεται το σεξισμό. Συνήθως, οι γυναίκες που ασπάζονται τα σεξιστικά πρότυπα έχουν την τάση να αυτοπαρουσιάζονται σαν εκείνες που αν και γυναίκες έχουν ίδια άποψη κτλ. Τα επιχειρήματα για την αντιμετώπιση του σεξισμού που εκφέρεται από τις ίδιες τις γυναίκες στην πολιτική θα πρέπει κατ' ανάγκην να είναι διαφοροποιημένα.

Σχετικά με τις αντιδράσεις των γυναικών πολιτικών όταν θίγονται λόγω σεξισμού, αφενός, έχουμε ένα 29% των περιπτώσεων που αντιδράει κάποιος άλλος (γράφημα 6), αφετέρου, υπάρχει ένα 14% που θεωρεί ότι δεν αντέδρασε σωστά κι ένα 29% που δε μπορεί να κρίνει αν αντέδρασε αποτελεσματικά (γράφημα 7). Μέσα από αυτά τα στοιχεία προκύπτει ότι οι γυναίκες πολιτικοί διακατέχονται τουλάχιστον από μία ανασφάλεια σχετικά με το πως να αντιμετωπίζουν το σεξισμό όταν προσβάλλονται από αυτόν. Μέσα από αυτά τα στοιχεία φαίνεται και η αναγκαιότητα των σεμιναρίων, τα οποία θα πρέπει να προσπαθήσουν να καταπολεμήσουν αυτήν την ανασφάλεια προσφέροντας απτές λύσεις, οι οποίες θα πρέπει να επεξηγούνται στις εκπαιδευόμενες πολιτικούς. Είναι ένα κομμάτι περισσότερο ψυχολογικό, αλλά θα πρέπει κι αυτό να διευθετηθεί.

Οι προηγούμενες τέσσερις παράγραφοι αφορούν τα προβλήματα που προκύπτουν από τις διαπλοκές μεταξύ σεξισμού και ΜΜΕ, καταγεγραμμένα μέσα από την ποσοτική έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίου ηλεκτρονικά. Οι επόμενες έξι παράγραφοι-προτάσεις αφορούν τους προβληματισμούς που εγείρονται γύρω από το ίδιο ζήτημα μέσα από τις ποιοτικές, εις βάθος, συνεντεύξεις.

Πρώτον, είδαμε ότι συχνά οι γυναίκες αναγκάζονται είτε να γίνουν πιο σκληρές, είτε πιο διπλωματικές προκειμένου να ανταπεξέλθουν στα πρότυπα που προωθούν τα ΜΜΕ. Ουσιαστικά, καταπιέζονται για να μπορέσουν να σταθούν στο ύψος τους απέναντι στους άνδρες παρισταμένους, που ευνοούνται από το γενικότερο πλαίσιο, όπως μας είπαν οι συμμετέχουσες στις δια ζώσης συνεντεύξεις. Σε αυτό το επίπεδο θα πρέπει το σεμινάριο να λάβει υπ' όψιν αυτό το μειονέκτημα που έχουν οι γυναίκες και να φροντίσει ούτως ώστε, με τις σωστές επικοινωνιακές τεχνικές, να τις οπλίσει προκειμένου να μπορούν να επιχειρηματολογήσουν χωρίς θόρυβο. Ως θόρυβος εδώ δεν εννοείται μόνο το γεγονός ότι συχνά υπάρχουν εντάσεις και διακοπές σε μία

δημόσια συζήτηση, αλλά δύο χαρακτηριστικά τα οποία προέκυψαν από τις μαρτυρίες των υποψηφίων: αφενός, η τάση των ανδρών πολιτικών να δείχνουν ότι ξέρουν καλύτερα την πολιτική και είναι πιο έμπειροι, αφετέρου, ο υφέρπων ή καταφανής σεξισμός που μπορεί να κλονίσει την ψυχική και συναισθηματική κατάσταση μίας γυναίκας πολιτικού που συμμετέχει σε μία δημόσια συζήτηση.

Δεύτερον, συχνά οι γυναίκες προσκαλούνται σε πολιτικές συζητήσεις για να εξυπηρετήσουν δύο τουλάχιστον άχαρους ρόλους: είτε για να υπάρχει απλά μία γυναικεία παρουσία, είτε επειδή θα είναι εκεί άλλη μία γυναίκα, πιθανώς διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων, ώστε να τεθούν αντιμέτωπα άτομα του ίδιου φύλου. Σε αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει μία πολιτικός να είναι και πιο επιλεκτική, αλλά και καλύτερα προετοιμασμένη. Το στοιχείο της επιλογής αφορά και τους δύο ρόλους. Μία γυναίκα πολιτικός μπορεί να εκπαιδευτεί ώστε να αναγνωρίζει το είδος των εκπομπών που προσκαλείται, τις τάσεις των δημοσιογράφων, αλλά και τον πραγματικό λόγο για τον οποίο τη θέλουν παρούσα. Όσον αφορά την καλύτερη προετοιμασία, το σεμινάριο μπορεί να προτείνει κάποιες τεχνικές, όπως την ανάγκη να μένεις αυστηρά εντός ενός συγκεκριμένου θέματος, την αποφυγή των προκλήσεων με τρόπο που να μην φαίνεται αρνητικός, και φυσικά την ανάπτυξη συγκεκριμένων επιχειρημάτων για την κατάδειξη και ανάλυση των σεξιστικών στερεοτύπων.

Τρίτον, οι περισσότερες υποψήφίες τήρησαν στάση επιφυλακτική απέναντι στα ΜΜΕ και το ρόλο τους. Φοβούνται ότι η πλαισίωση των γεγονότων πιθανώς αποπροσανατολίζει την κοινή γνώμη και για αυτό, αφενός, τοποθετούν τα ΜΜΕ μεταξύ των βασικών οχημάτων του σεξισμού, αφετέρου, θεωρούν ότι η αλλαγή στον τρόπο ενημέρωσης της κοινής γνώμης για τα ζητήματα φύλου μπορεί να οδηγήσει στην άμβλυνση του σεξισμού. Σε αυτό το πρόβλημα, το σεμινάριο θα μπορούσε να συνεισφέρει μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα πλαισίωσης των ειδήσεων, ούτως ώστε οι εκπαιδευόμενες να μάθουν να αναγνωρίζουν κάποιες συνήθειες δημοσιογραφικές τεχνικές που μπορούν να τις φέρουν σε δύσκολη θέση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που σχετίζεται με το σεξισμό είναι η πλαισίωση της έμφυλης βίας στα δελτία ειδήσεων. Επίσης, θα πρέπει να τονιστεί ο ρόλος των

πολιτικών που συμμετέχουν σε εκπομπές των ΜΜΕ: παράγουν δωρεάν πρόγραμμα. Επομένως, η ποιότητα των ΜΜΕ εξαρτάται και από την ποιότητα της παρουσίας τους σε αυτά. Σχετικά με την επιφυλακτικότητα απέναντι στα ΜΜΕ, αυτό είναι ένα ευρύτερο πρόβλημα, το οποίο δε μπορεί να διευθετηθεί μέσα από κάποιο σεμινάριο. Επομένως, οι γυναίκες πολιτικοί θα πρέπει να φροντίζουν από την πλευρά τους κάθε φορά που προσκαλούνται σε μία δημόσια συζήτηση να έχουν να πουν συγκεκριμένα επιχειρήματα και ιδέες, οι οποίες, εκτός των άλλων, θα συμβάλουν και στη βελτίωση του μιντιακού περιεχομένου.

Μία τέταρτη πρόταση που θα μπορούσε να είναι αντικείμενο των σεμιναρίων είναι να δοθεί στις εκπαιδευόμενες συγκεκριμένη στρατηγική για την αντιμετώπιση της ενθάρρυνσης που δέχονται προκειμένου να αποδεχθούν τα σεξιστικά πρότυπα. Όπως είδαμε, υπάρχει ένα γενικότερο σεξιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αν δράσουν οι γυναίκες υποψήφιας ίσως και να έχουν κάποια εφήμερα αποτελέσματα. Το συγκεκριμένο πλαίσιο, τους προτείνεται δήθεν «για το καλό τους». Το σεμινάριο θα μπορούσε να συνδράμει, πρώτον, με επιχειρήματα υπέρ της απόρριψης των εν λόγω προτάσεων, καθώς στο τέλος της μέρας ίσως να είναι καταδικαστικές για τη θέση των γυναικών στην πολιτική, δεύτερον, με ένα σχέδιο δράσης τόσο για συλλογική, όσο και για ατομική καταπολέμηση αυτού του πλαισίου.

Πέμπτον, υπάρχει πληθώρα αναπαραστάσεων στα ΜΜΕ τα οποία προτάσσουν το τρίπτυχο γάμος-παιδί-οικιακά ως καθήκον κάθε γυναίκας. Αυτή η μονομέρεια θα πρέπει να εντοπίζεται τόσο στα προγράμματα μυθοπλασίας, όσο και στις πολιτικές συζητήσεις. Η έγκαιρη αναγνώριση του συγκεκριμένου τρίπτυχου μπορεί να αποτελέσει την απαρχή της αποτελεσματικής αντίδρασης απέναντι σε αυτό. Υπάρχουν συγκεκριμένα επιχειρήματα τα οποία μπορούν να ειπωθούν, είτε η γυναίκα ασπάζεται το συγκεκριμένο τρίπτυχο, είτε δεν το επιθυμεί. Αυτό που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι μία γυναίκα θα πρέπει όχι μόνο να μπορεί να επιλέγει το τι θα κάνει, αλλά και αυτή της η επιλογή να γίνεται αμερόληπτα χωρίς τα εκβιαστικά διλήμματα που θέτει η πατριαρχική κοινωνία στη γυναίκα ακόμα και σήμερα.

Τέλος, οι κατηγοριοποιήσεις στις οποίες προέβησαν οι συμμετέχουσες στις διά ζώσης συνεντεύξεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο σεμινάριο επικοινωνιακά.

Πρόκειται για τις διακρίσεις (1) του σεξισμού σε υπόρρητο και καταφανή, (2) σε σεξισμό που αμφισβητεί τις ικανότητες και σε σεξισμό που απαιτεί συγκεκριμένες συμπεριφορές, (3) σε σεξισμό που στηρίζεται στην εμφάνιση και σε σεξισμό που υποθέτει για την ερωτική ζωή. Η ανάλυσή τους επί τη βάσει συγκεκριμένων κι απτών παραδειγμάτων από την καθημερινή ζωή μπορεί, αφενός, να οδηγήσει τις εκπαιδευόμενες στην απόρριψη συγκεκριμένων στερεοτύπων, και, αφετέρου, να τις οπλίσει με συγκεκριμένα επιχειρήματα για κάθε περίπτωση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Crimmins G. (2019), "A structural account of inequality in the International Academy: Why resistance to sexism remains urgent and necessary". Crimmins G. (επιμ.), *Strategies for resisting sexism in the Academy: Higher education, gender and intersectionality*, 3-16. Palgrave MacMillan.

Dick P. (2013), "The politics of experience: A discursive psychology approach to understanding different accounts of sexism in the workplace". *Human Relations*, vol. 66, no. 5, 645-669.

Glasser C. L. (2017), "Catcalled in the cafeteria: Managing and teaching through sexism from students". Cole K. & Hassel H. (επιμ.), *Surviving sexism in academia: Strategies for feminist leadership*, 171-178. Routledge.

Heinert J. & Phillips C. (2017), "From feminized to feminist labor: Strategies for creating feminist working conditions in composition". Cole K. & Hassel H. (επιμ.), *Surviving sexism in academia: Strategies for feminist leadership*, 127-135. Routledge.

Maldonado H. & Draeger J. (2017), "Surviving sexism in academia: Identifying, understanding and responding to sexism in academia". Cole K. & Hassel H. (επιμ.), *Surviving sexism in academia: Strategies for feminist leadership*, 5-12. Routledge.

Mills S. (2008), *Language and sexism*. Cambridge University Press.

D3.1: TNA Report

Political Insight (2014), “The institutionalization of sexism in politics”. *Political insight*, vol. 5, no. 2, September 2014.

Salter A. & Blodgett B. (2017), *Toxic geek masculinity in media: Sexism, trolling, and identity policing*. Palgrave MacMillan.

Shorter-Gooden K. (2004), “Multiple resistance strategies: How African American women cope with racism and sexism”. *Journal of Black Psychology*, vol. 30, no. 3, 406–425.